

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь—бакалавр

на тему:
**«ГОМОФОБИЯ ЩОДО ЛГБТ+-ВІЙСЬКОВИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ»**

Виконала: студентка 4-го
року навчання спеціальності
054 «Соціологія»
Боднарук Марта Володимирівна

Керівниця: Прохорова А. А.,
старша викладачка

Рецензентка: Марценюк Т. О.,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК: _____
«___» _____ 2021 р.

Київ—2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОМОФОБІЇ ЩОДО ВІЙСЬКОВИХ.....	7
1. 1 Зміст поняття гомофобія в сучасній науці	7
1.2 Маскулінність та гомофобія у військових інститутах	11
1.3 Закордонні та вітчизняні дослідження гомофобії у військових структурах.....	15
1.4 Становище ЛГБТ+-військових в Україні	19
1.4.1 Забезпечення прав ЛГБТ+-військових на законодавчому рівні.	19
1.4.2 Випадки публічної гомофобії щодо ЛГБТ+-військових.....	22
1.4.3 Ініціативи та активістська діяльність.	23
РОЗДІЛ 2 ПРОЯВИ ГОМОФОБІЇ ЩОДО ЛГБТ+-ВІЙСЬКОВИХ ЗСУ	27
2.1 Методологія та дизайн дослідження.....	27
2.2 Причини явища гомофобії	29
2.3. Прояви гомофобії під час військової служби та в цивільному житті ...	37
2.4 Шляхи мінімізації явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових	47
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТОК А Таблиці респондентів та респонденток	65
ДОДАТОК Б Гайд проведення інтерв'ю з ЛГБТ+-військовими.....	67
ДОДАТОК В Гайд для проведення експертних інтерв'ю з психологинями, які мали досвід роботи з ЛГБТ+-військовими	70
ДОДАТОК Г Транскрипт експертного інтерв'ю з психологинею Ольгою Семеновою	72

ВСТУП

Україна стала першою пострадянською державою, яка після здобуття незалежності декриміналізувала гомосексуальність (Левчук, 2021). Тим не менш, нещодавні результати лонгітюдного дослідження соціологічного центру П'ю демонструють неготовність українського суспільства толерувати гомосексуальність (Poushter, Kent, 2020). Гомофобія трактується як форма упередження щодо людей, чия сексуальна орієнтація відрізняється від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію. Гомофобія нерідко пов'язана з насильством чи переслідуванням і поширена у культурах, що сповідують гетеросексуальні цінності. За останні декілька років низка інцидентів пов'язаних з проявами гомофобії в Україні привернула увагу міжнародних правозахисних спільнот (Матюхіна, 2014).

Особливо гостро питання дискримінації за сексуальною ознакою стосується ЛГБТ-військових. Специфіка військових структур полягає у тому, що побудова соціальних стосунків базується на уявленні про традиційні гендерні ролі. Військові інститути транслують цінності, які відповідають культурі маскулінності. У концепції гегемонної маскулінності гетеросексуальність займає центральне місце. Відповідно, у армії як авторитарному закритому інституті, де вкорінені гомофобні установки, антигомосексуальна поведінка вважається цілком прийнятною.

За останні роки ЗМІ широко висвітлюють конкретні епізоди антигомосексуального насильства направлено на ЛГБТ+-військових. Більше того, гомофобні настрої пропагуються й очільниками знакових посад, наприклад мером м. Івано-Франківська, Русланом Марцінківом. Особливого резонансу набула фраза мера про те, що «гей не може бути патріотом» (Сурепін, 2018), яку він висловив 2016 року на віче під час «Маршу за життя та сімейні цінності». 29 серпня 2019 року під час пам'ятних заходів із вшанування захисників України на ЛГБТ+-активіста, ветерана батальйону

«Донбас» Віктора Пилипенка напав його колишній співслужбовець (Проскурjakов, 2019).

Схожі випадки відкритої дискримінації спричинили активізацію гомосексуалів ЗСУ, які у вересні 2020 року створили електронну петицію з вимогою «законодавчо припинити гомофобію у Збройних силах України». У тексті петиції йдеться про постійне цькування через відкриту сексуальну орієнтацію не лише в колі військових, але й серед мирних жителів. ЛГБТ+-військові зазначають, їх «позбавляють бойових нагород, звань та навіть статусу УБД, виключають із ветеранських організацій», аргументуючи це їх сексуальною орієнтацією (Будовський, 2020).

Зважаючи на наведені вище факти, а також враховуючи обмежений обсяг наявних досліджень, що стосуються ЛГБТ+-службов_ців/_иць, очевидно, що дослідження проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових ЗСУ є особливо актуальним. **Об'єктом** даного дослідження є прояви гомофобії, а **предметом**, відповідно, – прояви гомофобії щодо ЛГБТ+-військових ЗСУ. **Мета дослідження** – з'ясувати прояви гомофобії щодо ЛГБТ+-представни_ків/_ць Збройних сил України.

Завдання дослідження:

1. Встановити зміст поняття гомофобія у сучасній науці.
2. З'ясувати підходи до тлумачення явища гомофобії у військовому середовищі.
3. Визначити основні теоретико-методологічні засади досліджень гомофобії у військових структурах.
4. З'ясувати становище ЛГБТ+-військових в Україні.
5. Виділити основні інтерпретації причин явища гомофобії.
6. Типізувати прояви явища гомофобії щодо військовослужбов_ців/_иць Збройних сил України.
7. Виокремити можливі шляхи подолання проявів дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації щодо ЛГБТ+-військових.

Теоретико-методологічний підхід даної роботи полягає у застосуванні загальнонаукових методів, а саме теоретичного аналізу, синтезу, та компаративного аналізу при опрацюванні релевантних зарубіжних і вітчизняних джерел та досліджень. Для оцінки становища ЛГБТ+-військових в Україні було проаналізовано Закон України, внутрішні статuti ЗСУ, а також здійснено огляд медійних публікацій, в яких висвітлено випадки гомофобії щодо ЛГБТ+-військових. Окрім цього, було здійснено аналіз сайту об'єднання «Українських ЛГБТ військових за рівні права» та групи в соціальній мережі Facebook «Військові ЛГБТ та наші союзники».

Емпіричною базою роботи є глибинні інтерв'ю з представниками та представницями ЛГБТ+-військових, а також напівструктуровані експертні інтерв'ю. Використання глибинних інтерв'ю обґрунтоване необхідністю виявлення індивідуального досвіду ЛГБТ-військових щодо проявів гомофобії. До того ж, даний метод дав змогу глибше розкрити сенситивну теми досвіду респондентів та респонденток. Експертні інтерв'ю проводились з психологинями та юристом, які працювали з ЛГБТ+-військовими. В результаті проведення експертних інтерв'ю було отримано експертну інформацію щодо пояснення причин гомофобії та виокремлено шляхи її мінімізації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОМОФОБІЇ ЩОДО ВІЙСЬКОВИХ

1. 1 Зміст поняття гомофобія в сучасній науці

Термін гомофобія вперше введений в обіг американським психіатром Джорджем Вайнбергом у 1972 році у книзі «Суспільство та здоровий гомосексуал» («Society and the Healthy Homosexual»), і трактується автором як «страх перебування в близькому оточенні гомосексуалів». Цей страх, на думку психіатра, є ірраціональним і доволі часто переходить у різні форми насильства та відмежування, що обмежує світогляд гомофобів. Більше того, Дж. Вайнберг наполягав на трактуванні гомофобії як психічного відхилення (Weinberg, 1972, as cited in Drescher, 2015; Lego, 1978). Намагаючись пояснити природу гомофобії серед самих гомосексуалів, дослідник концептуалізував її як ненависть до себе, що виникає в результаті інтерналізації ірраціональних страхів інших людей (Morin, Garfinkle, 1978).

В той же час психічною патологією вважалась гомосексуальність, яка в 1952 році була включена до офіційного переліку психіатричних захворювань Американською Психіатричною Асоціацією (DSM-1). Визначення гомосексуальності як патології призвело до масштабних проявів гомофобії в період 50-х років минулого століття, більш відомих як «маккартистська демонологія». Саме ці резонансні події спричинили сумніви щодо правдивості наявного підходу до трактування гомосексуальності. Зрештою, відбувся перехід до соціального конструювання сексуальності. Згодом низка емпіричних досліджень спростували ідею про гомосексуальність як психічне відхилення. У 1973 році, після виходу книги Вайнберга «Суспільство та здоровий гомосексуал», Американська Психіатрична Асоціація виключила гомосексуальність зі списку психіатричних захворювань (DSM-3) (Бем,

2004). Значною зміною парадигми став перехід від вивчення гомексуальних меншин до гетеросексуальної більшості та її ставлення до першої.

Введення терміну гомофобія у науковий обіг піддалось значній критиці частиною академічної спільноти. Наприклад, дослідник Г. М. Герек та К. А. Маклемор наголошують на тому, що використання терміну гомофобія обмежує методологію соціологічного дослідження. Першочергово через те, що це поняття зосереджене на страху як основі негативного ставлення до негетеросексуалів. Фобія у клінічному контексті трактується як сильна реакція ірраціонального страху, що супроводжується неприємними фізіологічними симптомами. При цьому не всі випадки негативного ставлення до ЛГБТ+ пояснюються саме фобією. По-друге, акцентуючи на наявності ірраціонального страху, термін гомофобія припускає, що негативне ставлення до ЛГБТ+ є скоріше індивідуальною патологією, аніж проявом соціальної стигми (Herek, McLemore, 2013).

Про цей аспект у своїй статті «Гомофобія» зазначає й інший соціолог - Д. К. Кімел. Дослідник погоджується з тією думкою, що доволі часто термін гомофобія піддається критиці саме через тісний зв'язок з патологією, адже він передбачає патологічний ступінь страху (фобію). Очевидно, що цей термін все ж містить випадки справжньої фобії перед гомосексуал_а/_ка_ми. Зазвичай такі ірраціональні страхи та стурбованість проявляються через надмірну пильність, уникнення навіть мінімального контакту з ЛГБТ+ (потискання руки, зустріч поглядом), переживання щодо чужої сексуальної орієнтації і т. д. Сюди ж Д. К. Кімел відносить і висловлювання офіцерів Збройних сил США, які заявили про порушення морального духу армії, оскільки чоловіки та жінки не хочуть приймати душ або перебувати в окопах разом з гомосексуал_а/_ка_ми (Kimmel, 2004).

Загалом, гомофобія, на думку Кімела – це форма упередження, яка проявляється як «антипатія до людей, які вважаються геями чи лесбійками або відхиляються від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію» (Kimmel, 2004, р. 209). Гомофобія нерідко пов'язана з

наси́льством чи переслідуванням, зазначає Кімел. Особливо яскраво гомофобія виражена у культурах з гетеросексуальними цінностями. Дослідник переконаний: чоловіки частіше за жінок стигматизують одностатеві сексуальні стосунки і найбільшою мірою упередження направлене саме на чоловіків.

Е. Гарфінкель та С. Морін у своїй статті «Чоловіча гомофобія» розглядають поняття гомофобії з двох перспектив: культурної або зовнішньої, а також психодинамічної чи внутрішньої (Morin, Garfinkle, 1978). Культурний підхід передбачає, що гомофобія – будь-яка система переконань, що підтримує та транслює різні міфи та стереотипи щодо гомосексуальних людей. У рамках цієї перспективи гомофобія використовується для опису:

1. Системи переконань, що передбачає дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації виправданою.
2. Використання мови ворожнечі, яка є образливою для ЛГБТ.
3. Будь-якої системи переконань, яка не оцінює гомосексуальний стиль життя на одному рівні з гетеросексуальним (Morin, Garfinkle, 1978).

Один з представників цього культурного підходу, В. Черчилль, наголошує на тому, що гомофобні установки пов'язані із загальнокультурними цінностями щодо сексуальної поведінки. Спроби придушити гомосексуальні практики є результатом соціалізаційних практик гетеросексуальних культур (Churchill, 1967).

У межах психодинамічного підходу С. Морін та Е. Гарфінкель розглядають гомофобію як ірраціональний страх чи нетерпимість до гомосексуа_ів/_ок. Фактично, концептуалізація Дж. Вайнберга належить саме до психодинамічної перспективи. Гомофобія стосується саме фобічного стану, і не розглядає узагальнене культурне ставлення (Morin, Garfinkle, 1978).

Окрім поняття гомофобії у своїй статті Д. С. Кімел використовує й інші дотичні терміни, як-от: гетеросексуальне упередження, інтерналізована гомофобія та сексуальне упередження. Гетеросексуальне упередження, на думку соціолога, більш точне поняття для опису переконання про те, що

гетеросексуальність є нормою. Цей термін передбачає ігнорування ситуацій, які відмінні від існуючої гетеросексуальної норми, адже гетеросексуальність і все, що з нею пов'язане, трактується як щось вище (Kimmel, 2004, p. 210).

Г. М. Герек та К. А. Маклемор переконані, що негативне ставлення гетеросексуалів до сексуальних меншин краще розуміти як сексуальне упередження, ніж як гомофобію. Зокрема, сексуальні упередження концептуалізуються дослідниками як негативне ставлення до сексуальної поведінки, особливо гомосексуальної та бісексуальної орієнтації, у тому числі й до спільнот ЛГБТ+. На думку науковців, сексуальне упередження містить декілька компонентів (Herek, McLemore, 2013).

Таблиця 1.1

Ключові компоненти сексуального упередження (Herek, McLemore, 2013)

3 компоненти		
оцінка чи судження (тобто ставлення)	спрямованість на окрему соціальну групу	негативні почуття (неприязнь, ворожість тощо)

В ході емпіричних досліджень, Г. М. Герек та К. А. Маклемор визначили низку закономірностей, що стосуються проявів сексуального упередження. Першочергово, сексуальні упередження пов'язані з іншими догматичними установками, авторитаризмом, консервативною релігійністю, а також жорсткими поглядами на гендерні ролі. Окрім цього, упередження щодо сексуальної поведінки більш характерні для осіб старшого віку, менш освічених та тих, що мешкають в сільській місцевості. Сексуальні упередження є більш поширеними серед релігійних людей, особливо тих, хто часто відвідує релігійні служби. Особи, які мали особисті контакти з ЛГБТ, схильні до більш позитивного ставлення до них, на відміну від тих, хто мало контактував або взагалі не контактував з ними (Herek, McLemore, 2013).

Отже, можна зробити висновок, що в сучасній науці існує чимало термінів для опису упередження та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності. Незважаючи на варіативність термінології, в даній роботі гомофобія розглядається з культурного підходу, виокремленого дослідницею Гарфінкель Е. та дослідником Морін С., і трактується як *форма упередження щодо геїв, лесбійок, бі-, трансгендерних осіб та тих, які відхиляються від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію*.

1.2 Маскулінність та гомофобія у військових інститутах

Д. С. Кімел зазначає, що гомофобія тісно пов'язана з гендерними стереотипами та сексуальною поведінкою. Зокрема, гомофобія спрямована на посилення гендерних стереотипів та стигматизує тих, хто відхиляється від традиційних шаблонів маскулінності чи фемінності. Про це у своїх працях говорять і Г. М. Герек та К. А. Маклемор. Їхнє дослідження показало, що сексуальні упередження тісно пов'язані з жорсткими поглядами на гендерні ролі (Herek, McLemore, 2013). Дослідники даної теми зазначають, що сприйняття гомосексуальності через гендерно-рольові відносини для багатьох людей є достатньою причиною, щоб ставитись до них з неприязню чи нетерпимістю.

М. Кімел у своїй роботі використовує психоаналітичну концепцію З. Фрейда, яка стверджує, що сексуальна орієнтація окреслюється через успішну реалізацію гендерної ідентичності. Гендерна роль чоловіка традиційно визначається намаганням уникнути будь-чого «жіночого». У працях З. Фрейда йдеться про те, що основним завданням дитини-хлопця є утвердження своєї ідентичності як чоловіка. Втеча від фемінного, як цей процес називає М. Кімел, на психологічному рівні починає відбуватись ще з раннього дитинства, коли дитина намагається віддалитися від матері. Цей процес є доволі складним, адже мати перебуває у владній позиції стосовно свого сина і

в будь-який момент може обмежити його відчуття власної мужності. Тим не менш, процес демонстрації набутої мужності триває впродовж усього життя чоловіка. У своїй статті «Маскулінність як гомофобія» М. Кімел пояснює це тим, що існує потреба в тому, щоб «довести те, що довести неможливо і в чому чоловіки самі не впевнені» (Кімел, 2008, с.45). Майкл Кімел наголошує на тому, що контроль за виконанням традиційної чоловічої гендерної ролі виконують інші чоловіки цього суспільства. Це явище соціолог називає гомосоціальною виставою. Присвоєння чи будь-яка демонстрація характеристик, які в традиційному суспільстві належать жіночій ролі, означає для чоловіків крах їхньої маскулінності (Кімел, 2008).

Тісний зв'язок гомофобії та поглядів на гендерні ролі ілюструється й тим, що зазвичай геям приписують поведінку, характерну для традиційно жіночої ролі. «Пасивна сексуальна роль», яку приписують жінкам, відповідно, асоціюється з гомосексуалами і трактується як приниження чоловічої гідності, через що і піддається стигматизації. Цим і пояснюється закономірність, яку виявили Г. М. Герек з К. А. Маклемором, і яка полягає в тому, що найчастіше гетеросексуальні чоловіки критикують гомосексуальних чоловіків. У той же час жіночі одностатеві сексуальні практики не те, що рідше піддаються стигматизації, а навіть можуть розглядатись як еротичні (Kimmel, 2004).

Повертаючись до праці М. Кімела, ключовою емоцією гомосоціальної вистави є саме страх. На думку автора, гомофобія трактується не лише як ірраціональний страх гомосексуалів. Значною мірою гомофобія засвідчує страх бути сприйнятим як гей, а не як справжній чоловік. Гомофобія – принцип культурного трактування мужності. Саме тому поведінка чоловіків спрямована на те, щоб відповідати традиційним вимогам маскулінності у певній культурі (Кімел, 2008). Схожі висновки присутні і в дослідженні Г. М. Герека та К. А. Маклемора. Дослідники виявили, що гетеросексуальні чоловіки більш схильні до сексуальних упереджень, особливо стосовно чоловіків-гомосексуалів. Це пояснюється, на їхню думку, тим, що самі гетеросексуальні чоловіки не впевнені у власній сексуальній орієнтації (Herek,

McLemore, 2013). Слідування нормам своєї гендерної ролі дозволяє їм позбутись страху приниження та осоромлення. Своєю чергою, сором призводить до мовчазної згоди з гомофобною ситуацією, яка спостерігається в суспільстві (Киммел, 2008). У соціумі, де вкорінені гомофобні установки, антигомосексуальна поведінка вважається цілком прийнятною. Люди частіше проявлятимуть гомофобію в тих випадках, коли їх поділяють інші члени суспільства. Таким чином відбувається підсилення гомофобної ідеології та практик нетерпимості (O'Brien, 2001). Це стосується і суспільств, які культивують традиційні гендерні відносини, у тому числі гетеросексуальність.

Психоаналіз припускає, що найбільш жорстокі у своїх упередження щодо певної стигматизованої групи самі цього не усвідомлюючи зазвичай проєктують на цю групу власний внутрішній конфлікт (Kimmel, 2004). Відповідно, прояв сексуального упередження постає для них демонстрацією здатності відповідати соціальним очікуванням щодо маскулінності (Herek, McLemore, 2013). Виокремлені закономірності не лише присутні у військових інститутах, але й виражені там особливо яскраво.

Військові інститути є трансляторами гегемонної маскулінності. Цей термін є центральним в аналізі дослідниці Р. Коннел, яка пояснює його як гендерну практику, що ілюструє прийнятні легітимації нерівних соціальних відносин, що підтримуються за допомогою відповідних культурних ідеалів та інституційних проявів влади (Connell, 1995; Hooper, 1999). Способи, за допомогою яких різні конфігурації мужності підтримують домінування чоловіків як соціальної категорії у військових та цивільних суспільствах, є багатоманітними та складними (Arkin, Dobrofsky, 1978). Гегемонна маскулінність діє в двох напрямках. З одного боку, ідеалізована модель поведінки, що транслюється нею, становить спільну основу для захоплення та поваги, а також сприяє стиранню інших категорій нерівності: класу, віку та статусу. З іншого боку, гегемонна маскулінність є результатом суперництва та боротьби за владу різних груп чоловіків, які намагаються довести свою мужність у рамках загальноприйнятих ідеалів (Enloe, 1993). Важливим

аспектом є те, що ця боротьба виражається через гендерні та гомофобні терміни. Як уже зазначалось вище – загроза бути фемінізованим використовується для зниження рейтингу чоловіків у військових структурах.

Дослідники вказують на те, що побудова соціальних відносин у військових інститутах базується на уявленні про гендерні ролі. У більшості культур присутнє порівняння мужності чоловіка та героїзму під час бою, у той час, як жінки у військовій сфері зазвичай виставляють доглядальницями (медсестрами) чи фігурують у ролі терплячих матерів та дружин. Образ героя-солдата часто виступає формою ідеалізованої мужності. Уявлення про те, що чоловіки забирають життя, тоді як жінки їх дарують, є ключовим у розумінні гендерних відмінностей, особливо в культурах, де військові міфи відіграють значиму роль у формуванні національної ідентичності. Такий розподіл ролей підтверджується й наявністю переконання, що військові структури є своєрідним каналом мобільності для хлопців, які хочуть стати справжніми чоловіками. Під час навчань виховується так-званий «культ мужності», який полягає у засвоєнні правил прояву агресії, послуху, та легітимізує насильство.

Концепція гегемонної маскулінності формує уявлення про те, як бути солдатом та людиною, що домінує у військових культурах. Застосування фізичної сили, агресії та насильства легітимізується саме у військових структурах. Дослідниця Енло наголошує, що навіть такі практики як вживання алкоголю, а також активне гетеросексуальне життя у військових інститутах символізують маскулінність. Така поведінка є нормативною в цьому соціальному середовищі і підтримується більшістю як та, що засвідчує справжню хоробрість чоловіка. У концепції гегемонної маскулінності гетеросексуальність займає центральне місце. Саме гетеросексуальні статеві зв'язки є практикою, яка дозволяє чоловікам домінувати над жінками та над іншими чоловіками. Фактично, сексуальність також є предметом боротьби за владу, що очевидно з термінів які використовуються задля фемінізації чоловіків у військових структурах. Збереження чіткої межі між гетеросексуальністю та гомосексуальністю є динамічним процесом у побудові

гегемонної маскулінності. У багатьох військових контекстах, невпевненість, спричинена гомосоціальною культурою, часом породжує гостру гомофобію (Connell, 1995).

1.3 Закордонні та вітчизняні дослідження гомофобії у військових структурах

29 січня 1993 року президент США Білл Клінтон підписав Меморандум для Міністра оборони, що припиняє дискримінацію на основі сексуальної орієнтації в Збройних силах США. Масштабне дослідження «Сексуальна орієнтація та політика військового персоналу США: варіанти та оцінка» («Sexual Orientation and U.S. Military Personnel Policy: Options and Assessment») було проведене Національним дослідницьким інститутом оборони (NDRI) в 1993 році на прохання тодішнього Міністра оборони США Леслі Аспіна. Дослідження проводилось з ціллю надати інформацію та аналіз, які були б корисними у формуванні виконавчого наказу (Moskos, Miller, & National Defense Research Institute [NDRI], 1993).

Національний дослідницький інститут оборони розглянув широкий спектр тем, які стосуються гомосексуалів у військових структурах. В рамках дослідження було проаналізовано історичні записи, громадську думку щодо військової служби відкритих гомосексуалів, в тому числі думку самих військовослужбовців. Окрім цього, було розглянуто релевантну літературу, яка стосується згуртованості груп, сексуальності та пов'язаних з цим питань охорони здоров'я, а також правові та правозахисні документи. Задля розуміння можливого ефекту зміни політики, легалізації військової служби гомосексуалів, дослідницька група відвідала низку іноземних військових структур в 7 країнах, а також поліцію і пожежні служби в шести американських містах, які впровадили схожі зміни.

Огляд різних опитувань засвідчив розділеність громадської думки США щодо дозволу гомосексуалам проходити військову службу. Тим не менш,

опитування свідчить, що відсоток тих, хто вважає, що їм не можна дозволяти служити за будь-яких умов знизився з приблизно 50 до 21. Самі ж військовослужбовці в більшості були проти зазначених змін. Меншість опитаних під час фокус-групових досліджень висловили байдуже ставлення до політики зміни або схвалення. Окрім того, жінки проявляли менше спротиву таким змінам, ніж чоловіки. Попри це, більшість військовослужбовців всіх рангів висловили стурбованість наслідками впливу політики зміни, зокрема, на приватність, моральність та згуртованість підрозділів. Окрему увагу респондент_/_ки зосередили на ймовірності збільшення масштабів антигомосексуального насильства та підвищення рівня СНІДу у військових структурах (Moskos et al., 1993).

Згідно з результатами даного дослідження, найбільше занепокоєння викликав саме потенційно негативний вплив на «бойову ефективність та згуртованість підрозділів», що відповідало аргументації тогочасної політики про те, що «гомосексуальність несумісна з військовою службою». Більшість військових лідерів у своїх публічних виступах стосовно цього питання наголошували на тому, що введення одного гомосексуала в військову одиницю, незалежно від того, наскільки стриманою буде його поведінка, все ж підірве цілісність цієї структури. Старші військові керівники також заявили, що, на їхнє професійне судження, зміна політики і дозвіл відкритим гомосексуалам проходити військову службу будуть мати значні негативні наслідки для Збройних сил США.

У відповідь на це занепокоєння дослідницька група проаналізувала значну кількість потенційно пов'язаних емпіричних досліджень у промислових організаціях, спорті, а також галузі соціальної психології та групової поведінки. Основний висновок, зроблений з огляду широкого спектру літератури, полягав у тому, що не потрібно любити людей, щоб працювати з ними. Було виокремлено низку факторів, які потенційно сприяють згуртованості та результативності в умовах гомофобії. Першочергово, керівництво відіграє важливу роль у сприянні та підтримці

згуртованості підрозділів. Окрім того, досвід іноземних військових, поліції та пожежних підрозділів свідчив про те, що саме керівники мають значний вплив на контроль та припинення антигомосексуального насильства. Якщо керівники чітко дадуть зрозуміти, що насильство в підрозділі не толерується і піддаватимуть санкціям будь-які його прояви, насильство можна мінімізувати. По-друге, військові ролі, правила та норми підвищують ймовірність того, що гетеросексуали будуть співпрацювати з гомосексуалами. По-третє, наявність зовнішніх загроз для всього підрозділу сприяє посиленню згуртованості, адже в цьому випадку усунути потенційну небезпеку можна лише спільними узгодженими діями.

Результати дослідження досвіду запровадження аналогічних змін в пожежних, поліцейських та інших структурах ілюструють, що гомофобні настрої не зникають. Однак, реальні прояви гомофобії є більш помірними, на думку експертів, у порівнянні з очікуваними на основі заявленого гетеросексуалами ставлення до гомосексуалів. Попри політику організації чи установи, яка забороняє дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації, дуже мала кількість гомосексуалів визнає свою орієнтацію. Особливо це стосується тих організацій, де середовище є відкрито ворожим до гомосексуальності. Найбільш ефективними способами подолання гомофобії в організаціях були тренінги направлені не на толерантне ставлення, а на толерантну поведінку (Moskos et al., 1993).

У квітні 2012 та жовтні 2013 р. американськими експерт/к_ами різних сфер проводилось описове дослідження поширеності сексуальних травм та дискримінації сексуальної орієнтації серед ЛГБТ+-військовослужбов_ців/_иць («Prevalence of Military Sexual Trauma and Sexual Orientation Discrimination Among Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Military Personnel: a Descriptive Study. Sexuality Research and Social Policy»). Вибірку даного дослідження склали 253 ЛГБТ+-учасни_ки/_ці, старші 18 років, які на той момент чи в минулому служили в Збройних силах США. Вибірка формувалась методом снігової кулі, опитані також відбирались зі

закритих груп в соціальних мережах. В опитуванні фігурувало декілька видів дискримінації на основі сексуальної орієнтації, кожен з яких треба було оцінити за частотою прояву (5-бальною системою шкали Лікерта) як у військовій частині, так і під час повсякденного життя поза військовою структурою. Запропоновані варіанти дискримінаційної поведінки варіювали від образливих висловлювань та жестів, погроз чи залякувань до проявів вандалізму, фізичних нападів, обмежених можливостей у кар'єрі та застосування несправедливої дисципліни чи покарання. Результати проведеного дослідження засвідчили більшу поширеність погроз та зловживань, вандалізму та фізичного нападу за межами військових структур, ніж всередині них. Жінки та чоловіки повідомляли про подібний рівень дискримінації за статевою орієнтацією у військовій частині (Gurung et al., 2017).

В ході аналізу досліджень тематики ЛГБТ+-військових та проявів гомофобії щодо них, з'ясувалось, що кількість схожих вітчизняних досліджень обмежена. Окремого розгляду потребує дослідження ГО Точка опори у співпраці з InMind в жовтні 2019 року «ЛГБТ+ військові та ветерани: видимість і сприйняття військовим побратимством». В ході роботи було проведено три глибинні інтерв'ю з трансгендерними особами, два фокус-групові дослідження, одне з яких з гомосексуальними військовими, інше - з гетеросексуальними. У фокусі даного дослідження - декілька аспектів, в тому числі прояви дискримінації і ставлення до ЛГБТ+-військових, напрямки протидії дискримінації та гомофобії.

Згідно з результатами дослідження, ЛГБТ+-військові відчувають значну «атмосферу несприйняття інакшості» (Точка опори ЮА, InMind, 2019). Окрім цього, обізнаність щодо питання ЛГБТ людей є низькою серед опитаних військових. На їх думку, підняття даної теми не що інше, як пропаганда питань ЛГБТ. Загалом, дослідження показало, що попри те, що агресивна гомофобія не демонструється, все ж гетеросексуальні військові вважають, що ЛГБТ+-військовим слід приховувати власну сексуальну орієнтацію. Ще один

результат дослідження стосується наслідків, з якими можуть зіштовхнутись ЛГБТ+-військові після камінг-ауту. Першочергово, це ізоляція, бойкот з боку інших, а також зневага, мова ненависті та інші образи. Важливим аспектом є те, що для трансгендерних військових існує загроза фізичного чи сексуального насилля.

Отримані в результаті дослідження рекомендації стосуються інформаційної діяльності, направленої на подолання дискримінації, розвінчання стереотипів щодо «гей-пропаганди» тощо. Робота з протидії дискримінації у військових структурах, повинна проводитись і з офіцерським складом. До того ж, важливо впроваджувати стандарти НАТО в ЗСУ, в тому числі залучати ЛГБТ+-військових з країн НАТО для спільних навчань. Посилення ветеранського ЛГБТ+ руху, згідно з результатами дослідження, формуватиме більш позитивне ставлення до ЛГБТ+-військових (Точка опори ЮА, InMind, 2019).

1.4 Становище ЛГБТ+-військових в Україні

1.4.1 Забезпечення прав ЛГБТ+-військових на законодавчому рівні.

В попередніх підрозділах було з'ясовано, що гомофобія – форма упередження щодо геїв, лесбійок, бі-, трансгендерних осіб та тих, які відхиляються від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію. Гомофобія, яка може варіювати від дискримінації на різних рівнях і до насильства, є порушенням людських прав і повинна підлягати законодавчому регулюванню. Для оцінки забезпечення прав ЛГБТ+-військових на законодавчому рівні варто розглянути не лише внутрішньорегуляторні документи Міністерства Оборони, але й Закон України загалом.

У Статті 24 Конституції України йдеться про рівність конституційних прав та свобод, а також рівність перед Законом для усіх громадян України. При цьому, «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри,

політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (Конституція України, 1996). У змісті даної Статті фраза «або іншими ознаками» теоретично стосується заборони щодо обмежень чи привілеїв за ознакою сексуальної орієнтації, проте чітке окреслення цієї ознаки серед вище перелічених відсутнє. Більше того, у Статті йдеться лише про стать, поняття гендерної ідентичності також відсутнє.

В результаті розгляду Закону України, можна зробити висновок, що законодавче укладення шлюбу можливе лише між гетеросексуальною парою. Про це йдеться у визначенні поняття шлюбу в Статті 21 Сімейного кодексу України: «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка» (Сімейний кодекс України, 2002). Гомосексуальні шлюби в Україні не є легалізованими. Відповідно, надалі у положеннях, що регулюють сімейні відносини, у Сімейному та Цивільному Кодексах України фігурують такі формулювання як «дружина» чи «жінка» та «чоловік». Це накладає певні обмеження на гомосексуальні пари, які окрім того, що не можуть офіційно одружитись, стикаються з низкою інших заборон, дотичних до питань шлюбу. Йдеться про успадкування майна, прийняття рішень в екстрених медичних ситуаціях, щодо питань смерті та поховання тощо. Наприклад, пункт 3 Статті 221 Сімейного Кодексу забороняє особам однієї статі бути усиновлювачами (Сімейний кодекс України, 2002).

З огляду на описану ситуацію, цілком логічним є те, що серед цілей об'єднання ЛГБТ+-військових є низка тих, які стосуються законодавчих змін. Зокрема, ЛГБТ+-військові прагнуть легітимізації сімейних відносин для геїв та лесбійок, в тому числі визнання шлюбів, укладених за кордоном. Крім того, об'єднання відстоює право можливості стати опікуном рідної або всиновленої дитини першого партнера/партнерки, можливість всиновлювати дітей загалом. ЛГБТ+-військові наголошують на важливості права прийняття рішення по відношенню один/одна до одного/одної в екстрених медичних ситуаціях, бути донорами крові та її компонентів, а також права

розпоряджатися тілом покійного та можливості підзахоронення. Ще одна ціль об'єднання - досягнення права безготівкового дарування й успадкування майна стосовно одне одного чи одна одної (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020).

В ході дослідження було розглянуто й Статути Збройних сил України. Згідно з українським законодавством не існує обмежень щодо прийому на військову службу осіб гомосексуальної орієнтації. Це підтверджується і відповіддю головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ Міністерства оборони на запит журналіста Олексія Сімончука. Попри це, згідно з документом, якщо «гомосексуальна орієнтація певної особи проявляється на фоні психічних розладів, такі стани підпадають під статтю 18 Розлади хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби, викладених у Додатку 1 до положення про військово-лікарську експертизу» («Чи можуть геї служити в армії», 2016). Крім того, у відповіді йдеться про те, що скарг на керівництво військових комісаріатів щодо обмеження можливості проходити гомосексуальним особам службу не було зафіксовано («Чи можуть геї служити в армії», 2016).

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України чітко прописує, що «відносини між військовослужбовцями повинні ґрунтуватися на взаємній повазі» (Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 1999). Контроль дотримання цих принципів у окремій військовій частині лежить на командирах підрозділу. Зокрема, в Статті 58 Статуту Внутрішньої служби ЗСУ йдеться про те, що командир «особисто відповідає перед державою за ... військову дисципліну, морально-психологічний стан, ... за внутрішній порядок, ... за додержання принципів соціальної справедливості» (Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 1999). Серед обов'язків командира, окреслених в Статті 59 цього ж Статуту, є обов'язок «проводити роботу щодо ... запобігання надзвичайним подіям, кримінальним та іншим правопорушенням серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини», «забезпечувати соціальну та правову захищеність, у разі

необхідності клопотати за них перед старшими командирами (начальниками)» (Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 1999).

Отже, можна зробити висновок, що саме командири підрозділів є першою ланкою у контролі проявів гомофобії у військовому середовищі. Саме на них лежить відповідальність за моніторинг дотримання прав військових, а у разі їх порушень командири зобов'язані передати інформацію вищому керівництву. Крім того, згідно зі Статутом внутрішньої служби ЗСУ, керівництво власним прикладом повинно заохочувати рівне ставлення до всіх військовослужбовців/иць, не повинні порушувати їх честь та гідність.

1.4.2 Випадки публічної гомофобії щодо ЛГБТ+-військових. За останні роки ЗМІ широко висвітлюють конкретні епізоди антигомосексуального насильства з боку цивільної громади, що направлене на ЛГБТ-військових і відбувається з певною регулярністю. 29 серпня 2019 року під час пам'ятних заходів із вшанування захисників України на ЛГБТ+-активіста, ветерана батальйону «Донбас» Віктора Пилипенка напав його колишній співслужбовець. За словами потерпілого, смс-погрози від нападника він отримував і раніше (Проскураков, 2019).

У вересні 2019 року стало відомо про напад на ще одного відкритого ЛГБТ-військового Василя Давиденка після здійснення ним камінг-ауту. П'ятеро нападників очікували на військового біля його будинку, нанесли йому удари в голову, пах, «порвали спеціальний пояс-корсет для хребта», після чого втекли («В Україні жорстоко побили ветерана АТО», 2019).

Окрім зазначених випадків, гомофобні настрої пропагуються й очільниками керівних посад, наприклад мером м. Івано-Франківська, Русланом Марцінківом. Особливого резонансу набула фраза мера про те, що «гей не може бути патріотом», яку він висловив 2016 року на віче під час «Маршу за життя та сімейні цінності». Свою чергову гомофобну риторику політик виправдовує тим, що «виборці міста підтримали мене разом з цією тезою, віддавши свій голос на мою користь» (Сурепін, 2018). Пізніше, в

одному з передвиборчих інтерв'ю, Руслан Марцінків заявив, що не збирається відмовлятися від сказаного (Сурепін, 2018).

Ще один приклад гомофобної риторики та агресивних дій щодо ЛГБТ+ військових – прямий етер програми «Всьо по беспределу» на АПОСТРОФ TV на тему «Нетрадиційна сексуальна орієнтація в Україні: чи є шанс на легалізацію». Під час програми політик, письменник та громадський діяч Дмитро Корчинський висловлювався негативно щодо ЛГБТ+ спільноти. Своєю чергою, його співрозмовник, відкритий гей доброволець батальйону «Донбас» Віктор Пилипенко, назвав Корчинського «пустим місцем», після чого останній вилив склянку води Вікторові в обличчя (Шовкун, 2020).

1.4.3 Ініціативи та активістська діяльність. Така відкрита дискримінація спричинила активізацію ЛГБТ+військових ЗСУ, які у вересні 2020 року створили електронну петицію з вимогою «законодавчо припинити гомофобію у Збройних силах України». У тексті петиції йдеться про постійне цькування через відкриту сексуальну орієнтацію не лише в колі військових, але й серед мирних жителів. ЛГБТ+військові зазначають: їх «позбавляють бойових нагород, звань та навіть статусу УБД, виключають із ветеранських організацій», аргументуючи це їх сексуальною орієнтацією (Будовський, 2020).

Важливою ініціативою стала виставка Антона Шебетко «Ми були тут», реалізована в серпні 2018 року в рамках проєкту для український митців, присвяченого недискримінації ЛГБТ+спільноти, ініційованого фондом «Ізоляція» спільно з Київпрайд. Фотохудожником були записані інтерв'ю з вісьмома представни_ка/_ця_ми ЛГБТ+військових про їхній досвід військової служби як ЛГБТ+. Сама ж виставка складалась з фотопортретів цих ЛГБТ+військових із прихованими обличчями та зміненими іменами. Сам фотохудожник Антон Шебетко акцентував увагу на військових заслугах кожного та кожної з ЛГБТ+військових перед країною, яка «не готова їх прийняти» та є доволі консервативною та гомофобною. Саме під час цієї виставки та спілкування з Антоном Шебетком, публічний камінг-аут здійснив

Віктор Пилипенко, ветеран добровольчого батальйону «Донбас» (Безп'ятчук, 2018).

Виставка Антона Шебетко «Ми були тут» стала поштовхом для створення об'єднання «Українські ЛГБТ військові за рівні права» в тому ж році. Його метою є «здобуття рівноправ'я для ЛГБТ+ спільноти, права на шлюб, повноцінну сім'ю, недискримінацію» (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020). На даний момент об'єднання налічує чимало відкритих та прихованих ЛГБТ+-військових. В межах утворення існує три таємні Facebook-групи та чати для більш неформального спілкування, а саме «Ахіллове братство», яке налічує близько 80-ти військових геїв та бі-, «Посестри» - складається з 24-х військових-лесбійок та бі-, а також «T*Rainbow military», куди входять 4 трансгендерні військові. Наведена чисельність ЛГБТ+-військових засвідчує актуальність та доцільність розгляду питання ЛГБТ+ осіб у військових структурах. У 2018 році під час Маршу Рівності об'єднання ЛГБТ+ військових становило окрему колону, яку очолювали Віктор Пилипенко та Анастасія Конфедерат. Діяльність об'єднання ЛГБТ+-військових має й низку союзників серед громадських організацій та інших інститутів. Партнерами є наступні громадські організації: «Точка опори», «Прожектор», «Платформа королев», «Райдужне життя». Серед інших союзників – Платформа ТЮ, Маріуполь, «Ukrainian bears», QUA - LGBTQ Ukrainians in America. До того ж, деякі проекти, а саме сайт об'єднання українських ЛГБТ+-військових та його айдентика реалізовані за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020).

Метою об'єднання «ЛГБТ військових та союзників» є здобуття рівноправ'я для ЛГБТ+ спільноти. Першочергово, на законодавчому рівні через здобуття права на шлюб, сім'ю та недискримінацію, про що йшлося вище. Іншими вимогами є запровадження сексуальної просвіти щодо різноманіття типів сучасних сімей в системі освіти, врахування ЛГБТ-специфіки при формуванні армійських норм, правил та статутів. Важливо

зазначити, що об'єднання ЛГБТ+-військових вимагає тих же прав та інклюзивності для інших меншин та громадян (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020).

Діяльність спільноти спрямована на медійне висвітлення питань ЛГБТ+-військових. На сайті об'єднання розміщені медійні матеріали щодо камінг-ауту відкритих ЛГБТ+-військових, проведені інтерв'ю та інші новини. Окрім того, учасниками та учасницями групи за підтримки ГО «Точка опори» та канадійського фонду CFLI було створено 4 ролики про ЛГБТ+ військових. До того ж, об'єднанням створений власний мерч та символіка (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020). У соціальній мережі Facebook також існує група «Військові ЛГБТ та наші союзники Ukrainian LGBT Soldiers and our Allies», в якій публікується та поширюється релевантна до теми ЛГБТ+-військових інформація. Зокрема, учасники та учасниці групи діляться публікаціями міжнародних практик врахування ЛГБТ специфіки у військовому середовищі, випадків публічної гомофобії, ініціативами тощо (Офіційна сторінка в соціальній мережі Facebook «ЛГБТ військові та наші союзники»).

Окремий розділ сайту об'єднання присвячений російській гомофобній пропаганді щодо ЛГБТ+-військових ЗСУ, де прикріплені скріншоти російських ЗМІ з фейковою інформацією про Віктора Пилипенка, відкритого гея, Вікторію Дідух, трансгендерну особу та інших ЛГБТ+ в зоні АТО. В ході аналізу публікацій очевидним стає факт спекулювання російськими ЗМІ громадською думкою на тематиці ЛГБТ+ у військовому середовищі. Зокрема, в статтях присутня неправдива інформація та гомофобні висловлювання щодо ЛГБТ+ українських військових, що сприяє формуванню негативного іміджу української армії та ЛГБТ+-військових зокрема (Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ, 2020).

Підсумовуючи вищесказане, гомофобія - *форма упередження щодо геїв, лесбійок, бі-, трансгендерних осіб та тих, які відхиляються від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію*. Гомофобія тісно пов'язана з гендерними стереотипами та сексуальною

поведінкою і є принципом культурного трактування мужності. Це явище виникає через гендерні стереотипи і водночас посилює їх, стигматизуючи тих, хто відхиляється від традиційних шаблонів маскулінності чи фемінності. Військове середовище – закритий інститут, соціальні відносини у якому базуються на уявленні про гендерні ролі. Концепція гегемонної маскулінності є центральною в армії, і підсилюється важкодоступністю та закритістю цього інституту. Відповідно, у воєнних структурах збереження чіткої межі між гетеросексуальністю та гомосексуальністю є надважливою.

Попри те, що Закон України, в тому числі й статuti ЗСУ, забороняють дискримінацію за різними ознаками, чітко прописані обмеження щодо проявів гомофобії в них все ж відсутні. Крім того, на даний момент існують законодавчі обмеження щодо ЛГБТ+-пар, а в документах ЗСУ ЛГБТ+-специфіка не врахована. Формально, жодних обмежень за ознакою сексуальної орієнтації в ЗСУ станом на 2016 рік зафіксовано не було. Вітчизняних досліджень ЛГБТ+-військових в ЗСУ мало. За останні роки у ЗМІ часто фігурують випадки гомофобії щодо ЛГБТ+-військових, а саме випадки насильства, гомофобні вислови, в тому числі від посадовців. На темі ЛГБТ+-військових спекулюють і російські ЗМІ. Станом на сьогодні, ЛГБТ+-військові об'єдналися і завдяки підтримці громадських та інших партнерських міжнародних організацій, ведуть активістську діяльність, направлену на здобуття рівноправ'я.

РОЗДІЛ 2

ПРОЯВИ ГОМОФОБІЇ ЩОДО ЛГБТ+-ВІЙСЬКОВИХ ЗСУ

2.1 Методологія та дизайн дослідження

Для виконання поставлених завдань даної роботи було використано один з різновидів якісних методів дослідження, а саме напівструктуроване глибинне інтерв'ю. Даний метод є релевантним, оскільки завдання дослідницької роботи спрямовані на виявлення індивідуального досвіду ЛГБТ-військових щодо проявів гомофобії. Вибірка дослідження є нерепрезентативною для генеральної сукупності (Богдан, 2015). Інтерв'ю проводились з двома типами респондентів/ок: ЛГБТ+-військовими та експерт_а/_ка_ми, які мали досвід роботи з першими.

Оскільки досліджувана сукупність є доволі важкодоступною, а тема дослідження сензитивною, вибірка формувалась згідно з методом снігової кулі. При цьому, було використано дві точки входу в досліджувану категорію. Відповідно, в кінці кожного інтерв'ю респондент_к_ам ставили запитання щодо інших представників/ць ЛГБТ-військових. Пропозиція поспілкуватись щодо власного досвіду як ЛГБТ+ була сприйнята позитивно через рекомендації від знайомих, особливо помітно це було при спілкуванні з людьми, які не позиціонують відкрито свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність.

На підготовчому етапі був створений гайд проведення інтерв'ю. Після першого опитування початково створений гайд був дещо змінений. Окрім того, так як обраний метод збору інформації – напівструктуроване інтерв'ю, в ході розмови з респондентом ставились запитання, що не були прописані у гайді, але потребували обов'язкової відповіді з метою отримання максимально цілісної інформації (Богдан, 2015). Послідовність питань була побудована за принципом «від широкого – до конкретного». Гайд для проведення глибинних інтерв'ю умовно поділяється на 5 тематичних блоків, а саме:

1. Гендерно-сексуальна ідентичність військовослужбовців/иць.

2. Прояви гомофобії в ЗСУ.
3. Гомофобія в цивільному житті.
4. Причини та регулювання.
5. Соціально-демографічні характеристики.

Окрім цього, був створений шостий блок запитань, який стосувався участі в активістській діяльності чи перебуванні в спільноті ЛГБТ+-військових. Питання з цього блоку озвучувались у випадку, якщо респондент чи респондентка позитивно відповідали на попереднє запитання-фільтр. Оскільки деякі з опитаних респондентів – медійні постаті, перед проведенням опитування було проаналізовано наявні дотичні матеріали, висвітлені в ЗМІ, а саме: інші інтерв'ю, сторінки в соціальних мережах тощо. На основі дослідженої інформації, кожному з цих респондентів ставились уточнюючі запитання. Перелік загальних питань, які ставились респондентам та респонденткам, розміщений у гайді в додатку Б.

Іншим методом збору емпіричної інформації було проведення напівструктурованих експертних інтерв'ю. Опитані респондент_и/_ки відбирались за ознакою залученості до тематики ЛГБТ+-військових з професійної точки зору. Пошук експертів та експерток відбувався кількома шляхами. Першочергово було здійснено офіційний запит в Міністерство ветеранів, який не дав жодних результатів. Також був застосований метод ключових інформантів: опитані ЛГБТ+-військові надавали контакти психологинь, з якими вони працювали особисто чи тих, про роботу яких з іншими ЛГБТ+-військовими їм було відомо. Таким самим способом було отримано контакти адвоката Віктора Пилипенка, який веде справу щодо нападу на Віктора через його сексуальну орієнтацію під час одного з пам'ятних заходів. В кінцевому результаті було проведено інтерв'ю з трьома психологинями та юристом, які мали досвід роботи з ЛГБТ+-військовими. Головні акценти експертних інтерв'ю стосувались причин гомофобії, особливостей її проявів щодо ЛГБТ+-військових, а також механізму її мінімалізації в ЗСУ та загалом в українському соціумі. Варто зазначити, що окрім низки сталих питань, кожній

групі експертів ставились окремі питання, що стосувались саме їх експертної сфери та досвіду. Ряд питань, що задавались експерткам-психологиням розміщений у гайді в додатку В.

Задля дотримання етичних вимог соціологічних досліджень, перед початком інтерв'ю був передбачений короткий вступ інтерв'юера, що стосувався переконання у конфіденційності інформації. Окрім того, за бажанням, в залежності від того, чи респондент/_ка відкрито позиціонує себе як представни_ка/_цю ЛГБТ+, гарантувалось дотримання конфіденційності. У вступній частині також пояснювалась наявність звукозаписувального пристрою та зазначалась відсутність правильної чи неправильної відповіді і право на абсолютну свободу висловлювань.

Кількість інтерв'ю пояснюється так званою «точкою насичення», тобто моментом, коли інтерв'юер перестає отримувати «нові» відповіді. Загалом було проведено 10 глибинних інтерв'ю з ЛГБТ+-військовими та 4 експертні інтерв'ю в період з 4 березня до 25 квітня. Таблиці респондентів та респонденток розміщені в додатку А. Через умови пандемії COVID-19, опитування проводились в онлайн-режимі через найбільш зручні для респондент_ів/_ок додатки відео-зв'язку, як-от: ZOOM, FaceTime, GoogleMeets. Експертні інтерв'ю проводились в телефонному режимі, деякі з експерток просили отримати перелік запитань безпосередньо перед самою розмовою. Середній час проведення інтерв'ю – 55 хвилин для ЛГБТ+-військових, та 30 хвилин для експерт_а/_ок.

Аналіз отриманих даних проводився методом якісного контент аналізу.

2.2 Причини явища гомофобії

Питання, що стосувались причин гомофобії та шляхів подолання чи зменшення проявів даного явища щодо ЛГБТ+-військових, ставились як самим ЛГБТ+-військовим, так і екперт_/_к_ам. Це пояснюється необхідністю зрозуміти, чи співпадає уявлення ЛГБТ+-військових, які особисто стикались з

проявами гомофобії та бачили ситуацію зсередини, з коментарями та рекомендаціями експертів та експерток. Причини явища гомофобії було інтерпретовано респондент_а/_к_ами в межах культурного (зовнішнього) та психодинамічного (внутрішнього) підходів, що корелює з розглянутою в підрозділі 1.1 теорією С. Моріна та Е. Гарфінкель (див. табл. 2.1). Варто зазначити, що чинники, розглянуті в рамках обох перспектив, є взаємопов'язаними і зазвичай діють в комплексі:

«...гомофобія не лише психологічне явище, це таке соціально-психологічне явище через таку культуру, яка в нас домінує, і домінує в дуже багатьох країнах,... З психологічної точки зору, питання нашої внутрішньої культури і розуміння зміни парадигми того, що є нормою, а що ні, що є загрозою для виживання, а що ні»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Таблиця 2.1

Причини явища гомофобії та його особливості в ЗСУ

Причини явища гомофобії			
Культурна перспектива	культура, норми та цінності, що домінують в українському суспільстві	стереотипи (гендерно-рольові, хвороби геїв, гомосексуальність як психічне захворювання)	релігійність (гомосексуальність як гріх)
Психодинамічна перспектива	страх (невідомого, інакшості, реакції соціуму)		латентна гомосексуальність
Прояви гомофобії у ЗСУ загострюються			
закритістю та важкодоступністю військового інституту	трансляцією гегемонно маскулінних цінностей	концентрацією християн, радикалів-націоналістів та інших правих течій	відсутністю регулювання випадків гомофобії на практиці

Як експерт_/_к_и, так і ЛГБТ+-військові розглядають причини гомофобії з культурної перспективи. На їхню думку, гомофобія виникає через культуру, що домінує в українському суспільстві. В будь-якому соціумі існують певні

норми та установки, відхилення від яких підлягають санкціям. В українському суспільстві нормою вважаються саме традиційні гендерні ролі (чоловік та жінка) та гетеросексуальність, а традиційний інститут сім'ї складається з гетеросексуальної пари. На думку опитаних, будь-які альтернативні форми сім'ї, гендерні ідентичності чи сексуальні відносини виходять за рамки суспільних норм та очікувань, що викликає негативну реакцію соціуму. Нав'язані ззовні установки інтерналізуються індивідами, у результаті чого їх поведінка стає конформною. Один з ЛГБТ+-військових підсумував цю тезу фразою про те, що *«гомофобія - реакція традиційного соціуму»* (Респондент 5):

«Для нашого суспільства максимально дико почути, що хтось гей, лесбійка чи, не приведи боже, трансгендер. Це як вихід за рамки сценарію. Тобі в житті вже все написано, батьками, родичами: ростеш, вивчишся, там роботу якусь шукаєш, а далі, як часто моя мама любить казати «головне - добре вийти заміж»... от... тож знайди багатого чоловіка, вийди заміж, народи дітей... от і вся казка. А тут, на тобі, дочка-лесбійка»

Респондентка 6;

«Люди намагаються жити за стандартами суспільства. В паспорті написано стать чоловіча, і я намагалася втиснути себе в ці рамки. Задля того, щоб бути корисною в суспільстві»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військовослужбовиця.

«... ми живемо в суспільстві, в якому ... досить різкі закріплені рольові моделі і гендерні певні норми. Тому прояви публічної гомофобії і засудження, нетерпимості дуже часто сприймаються як така певна норма і не засуджуються. У нас багато таких гомофобних жартів, зауважень, підколів один одного і так далі»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Через існування усталених суспільних норм та через необізнаність в питаннях гендерної та сексуальної тематики, існує низка **стереотипів**, що на думку опитаних, є причиною гомофобії. Стереотипне сприйняття нетрадиційних гендерних ідентичностей та сексуальних орієнтацій пояснюється і «пережитком радянщини», стверджують респонденти та респондентки. Зокрема, деякі люди досі схильні вважати гомосексуальність

психіатричним захворюванням та відхиленням. Інша поширена думка, як вважає психологиня Людмила Новіцька, це те, що такі венеричні захворювання як ВІЛ/СНІД – це «хвороби геїв». Необізнаність в схожих питаннях породжує гомофобію на різних рівнях, починаючи від уникання ЛГБТ+-людей і закінчуючи проявами агресії щодо них:

«Мені говорили, мол, що це ненормально, це треба лікувати, по-іншому ніяк. Невже люди досі думають, що гомосексуальність - це хвороба?»

Респондент 8;

«Оце ставлення, це тотальний совок. Таке враження, що люди досі живуть там... думають, що нам потрібно звертатись до психіатрів, чи взагалі в психушці жити»

Респондент 10.

Крім цього, опитані військові згадували про існування стереотипу щодо невідповідності ЛГБТ+ людей гендерно-рольовим очікуванням та репрезентаціям. Ця теза корелює з концепціями Д. С. Кіммела, Г. М. Герека та К. А. Маклемора, а також М. Кіммела, розглянутими у підрозділі 1.2. Частина опитаних гомосексуалів зазначили й про те, що більшість людей, яким вони говорили про свою сексуальну орієнтацію, були здивовані. Серед пояснень найчастіше фігурувала фраза «з вигляду так і не скажеш, що ти гей» (Респондент 8), адже в їхній уяві «типові геї» репрезентують себе в рамках традиційної жіночої ідентичності через «рожевий» одяг, макіяж, манери, емоції, які вважаються характерними для жінок та інші способи самовираження:

«Коли я їм сказав, вони були в шоці, що я звичайний, а не як з картинок про гей-паради. Вони собі думали, що я маю носити стрінги, малювати губи чи, не знаю....красити волосся»

Респондент 7;

«Гей - це хто? Це чувак, який фарбується, фарбує голову, і от такий прям гей... подарок. От таких я теж не люблю».

«Мені говорили, що я «манерний», завжди дуже ніжний, і оскільки я спілкуюсь тільки з дівчатами, перейняв їхню манеру поведінки»

Респондент 2.

Декілька ЛГБТ+-військових виділяють **неосвіченість** як причину гомофобії. Ймовірно, це поняття респондент_и/_ки не розглядають виключно в рамках здобутого рівня освіти особи. Йдеться про відсутність обізнаності у гендерних тематиках та питаннях сексуальності, критичного мислення тощо. На думку авторки даної роботи, у загальній класифікації причин гомофобії неосвіченість варто розглядати не як безпосередню причину цього явища, але як чинник, який загострює стереотипність щодо ЛГБТ+. Микола Будерацький у розмові наголошував на тому, що гомофобія зустрічалась йому не так часто лише через те, що він перебуває в освіченому оточенні. Ця фраза також ілюструє важливість соціального середовища у формуванні світогляду особи. Попри наявність в українському суспільстві усталених традиційних норм, цінності індивіда, в тому числі ставлення до гомосексуальності, варіюються в залежності від його чи її соціального середовища. Дане припущення базується, зокрема, на фразі Миколи Будерацького, який провів аналогію між гомофобними висловами та «зонівським фольклором»:

«...розумієте, дуже часто я помічаю, що ненависть до таких людей повністю повторює зонівський фольклор. Тобто повністю накладається на те, що ці люди говорять. Вони користуються термінами, які ходять на зонах. Ці люди десь цього нахватались».

«Освічені люди розуміють, що ми нормальні. А те, з ким ми стимо в ліжку – то вже не їхня справа, взагалі»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей;

«...мені вдалось помітити таку закономірність, що найчастіше всяку фігню в свій бік я чую від людей, які непонятно чи 4 класи закінчили. Їх світогляд обмежений, вони сприймають всьо, що їм говорять, за святу правду. Сказав їм, що ЛГБТ - це зло, брєд, гріх, 9 коло пекла і взагалі «фу», то вони одразу так і думатимуть і будуть себе вести як останні гомофоби»

Респондент 7.

Іншим вагомим чинником гомофобії, на думку респондентів та респонденток, є **релігійність**, яка підкріплює існування в українському суспільстві традиційних сімейних цінностей. Релігійні інститути транслиують

усталені зразки поведінки, регулюючи в тому числі й сексуальне життя, та гендерні ролі. Відхилення від гетеросексуальних сценаріїв карається «вищими силами», що проілюстровано в Біблії в притчі про Содом та Гомору. Зв'язок з цією релігійною історією прослідковується і в гомофобних висловах, з якими стикались опитані ЛГБТ+-військові. Зокрема, при цитуванні випадків гомофобії, респонденти часто згадували саме слово «содомісти». Окрім того, апеляція до цієї біблійної історії і християнства загалом часто використовується як аргумент гомофобної риторики. Одна з респонденток вважає, що гомофобія на основі релігійності спричинена тим, що люди, які її транслують, переймають на себе роль «виконання закону божого. І основна трагедія в тому, що вони свято вірять не лише в те, що роблять все правильно, але й в те, що отримають за це нагороду» (Респондентка 9);

«...основною тезою було «ви б краще йшли країну захищати, а не ходити тут з прапорами і содомією своєю»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей;

«...колись я сам був ревним християнином, але коли я нарешті прийняв себе таким, який я є, церква мене не прийняла...»

Респондент 5.

Опитані експертки-психологині розглянули причини гомофобії з психодинамічної перспективи. На думку опитаних експерток, з психологічної точки зору гомофобія - це першочергово **страх**. По-перше, вона пояснюється **страхом перед невідомим**. Альтернативні форми сім'ї, сексуальних практик, гендерно-рольових моделей та репрезентацій в традиційному суспільстві є незрозумілими для більшості. Через нерозуміння відбувається їх неприйняття, а страх до невідомого зумовлює відповідну психологічну реакцію:

«Гомофобія – страх до нового і незрозумілого. Люди бояться того, чого вони не знають і не розуміють і це може викликати агресивні дії. Нерозуміння і неприйняття закладено в нас еволюційно. У людини є 3 реакції в стресовій ситуації: бігти, нападати і завмирати. Гомофобія – це про реакцію нападати. Коли я чогось не розумію, для мене це нове, неприйнятне, чуже, воно мене лякає і я буду захищатися»

Марина Діденко, психологиня-консультантка, тренерка.

По-друге, гомофобія спричинена страхом відхилення від усталених соціальних норм через усвідомлення ймовірних санкцій та наслідків. Експертки-психологині використовують для пояснення цього явища термін *страх відчуття іншування*. При прийнятті девіантної ролі чи трансляції цінностей, які відрізняються від загальноприйнятих соціумом, відбувається усвідомлення і неминучості негативної його реакції. Тобто, соціальне відмежування, прояви упередженого ставлення, дискримінації в різних сферах тощо. Мова йде не лише про страх відкрито демонструвати свою сексуальну орієнтацію, про що йтиметься нижче. На думку опитаних, люди транслують гомофобні настрої *«не тому, що самі вважають геїв злом, а тому, що так вважає суспільство і вони бояться від нього відмежовуватись»* (Респондентка 6);

«...Люди бояться, не розуміють що це таке, особливо віруючі люди. Якщо одним словом, то це «совок». Це для них не те що б погано, такого просто не може бути»

Респондент 1.

Ще однією причиною явища гомофобії експертками-психологинями було визначено **латентну гомосексуальність**. Інформація, отримана від ЛГБТ+-військових, підтверджує цю теорію. До того, як остаточно усвідомити свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність, більшість опитаних військових самі проявляли гомофобію. Важливим аспектом є те, що латентна гомосексуальність є причиною як внутрішньої, так і зовнішньої гомофобії. Тобто, з одного боку, людина починає придушувати в собі будь-які прояви гомосексуальності через страх реакції оточення. З іншого боку, через страх викриття, вона старається відповідати гендерно-рольовим очікуванням, зокрема проявляючи гомофобію, щоб відвести від себе підозри:

«У мене був типовий чоловічий одяг, агресивна борода та коротка стрижка. Для мене було зазорно користуватися гігієнічною помадою. Хоча для будь-кого це звичайна гігієна і не більше. Ніяких кремів для рук і так далі. Тільки гель-шампунь два в одному і все. Кажуть, що чоловік повинен бути трохи красивішим за мавпу, і я з цим згідна»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військова.

Окрім безпосередніх причин явища гомофобії в результаті дослідження було виявлено й низку чинників, що загострюють прояви дискримінації, сприяють формуванню гомофобного клімату. Першочергово сюди відносяться **особливості військових інститутів**, а саме закритість та трансляція гегемонної маскулінності через агресивність, зокрема. Інший чинник, виокремлений респондентами, характерний саме для Збройних сил України - **концентрація в українській армії націоналістів, християн та людей «правого сегменту»**. Ідеологічні переконання цих людей, на думку опитаних, базується на традиційних цінностях щодо питань гендерної ідентичності та сексуальності. Відповідно, прояви гомофобії є більш характерними саме для цих військових. Отож, вище перелічені фактори формують гомофобну атмосферу, що, своєю чергою, загострює сприйняття гомофобії самими ЛГБТ+-військовими:

«...під час служби більш гостро сприймаються прояви гомофобії ніж в цивільному житті, тому що в цивільному житті ти можеш, умовно кажучи, встати і вийти, змінити коло спілкування і оточення. А змінити підрозділ, побратимів, посестер, буває дуже складно. Можливо, але вкрай складно, тому що внутрішня культура в армії, вона, на жаль, дуже агресивна в принципі».

«Традиційно армія сприймається як культура підкреслено агресивної маскулінності. В якій жодних інших проявів ніби не припускається. І, відповідно, ти маєш відповідати дуже жорстким, чітким, визначеним рамкам, а усі якості, які, ніби, не вписуються в традиційний образ, вони мають відкидатися, при цьому це стосується навіть жінок, які мають вписуватися в традиційні агресивні маскулінні рамки»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня;

«Армія – це доволі таке маскулінне середовище, по-перше. По-друге, досить велика частка армії складається з людей правого сегменту, націоналістів і таке інше. Здебільшого в таких людей гомофобія досить сильна»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей.

З іншого боку, загостренню сприяє **відсутність фактичного регулювання проявів гомофобії** загалом. Яскравим прикладом є справа про напад на Віктора Пилипенка під час пам'ятних заходів із вшанування

захисників України 29 серпня 2019 року. Від адвоката Віктора в цій справі вдалось з'ясувати, що замість того, щоб розглянути цей напад як той, що ґрунтується на ненависті (тобто за Статтею 161 Кримінального кодексу України), органи розслідування розглядають його в рамках «звичайних злочинів проти життя та здоров'я» (Олександр Заруцький). Справа ведеться за Статтею 125 того ж кодексу (легкі тілесні ушкодження), ігноруючи момент дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Відповідно, міра покарання, яка передбачається Статтею, 125 є набагато меншою за ту, яка мала б бути передбачена згідно зі статтею 161. Про цю особливість повідомляла й трансгендерна військова Вікторія Дідух, яка заявила, що справи, пов'язані з гомофобією, часто фальсифікуються органами поліції під хуліганство. Як наслідок, це сприяє випадкам крайнього прояву гомофобії - фізичного насильства через відсутність покарання чи його меншу міру у порівнянні з тією, яка передбачається Законом:

«Дуже часті побиття, особливо в Києві на Подолі. І найстрашніше в цьому те, що поліція закриває очі. Якщо брати легкі та середні тілесні ушкодження, то поліція сфальсифікує це як хуліганство. За хуліганство тільки адміністративна відповідальність. В більшості випадків поліція просто спускає це на гальма, і розслідування не просувається»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військовослужбовиця;

«На національному рівні ця справа не має ніяких перспектив, тому що органи розслідування не бажають цю справу розглядати в контексті того, що вона ґрунтується на ненависті, в принципі як і будь-які інші схожі злочини. Завжди простіше розглядати це через призму звичайного злочину»

Олександр Заруцький, адвокат в справі про напад на Віктора Пилипенка.

2.3. Прояви гомофобії під час військової служби та в цивільному житті

«Питали, чому я гей. Ну це ж все рівно, що я запитую когось «чому ти натурал»

Респондент 2.

*«Тобі потрібно зайнятись хорошим сексом і
напитися, тоді все пройде»*

Вікторія Дідух, відкрита
трансгендерна військовослужбовиця.

Питання щодо проявів гомофобії ставились виключно ЛГБТ+-військовим. При цьому, у фокусі інтерв'ю з експертками-психологинями були наслідки проявів гомофобії та емоційне сприйняття даного явища ЛГБТ+-військовими. У результаті дослідження прояви явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових було класифіковано на зовнішні та внутрішні. Було з'ясовано, що респонденти зустрічались з гомофобією на різних рівнях у військовому та цивільному житті.

До виявлених зовнішніх проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових було віднесено **відмежування** та **уникання**. За словами опитаних, схожа реакція спостерігається у випадках, коли про сексуальну орієнтацію військового чи військової починають формуватись плітки. Такі прояви гомофобії ілюструються через обмеження чи припинення соціальних відносин, небажання перебувати в одному приміщенні тощо. Декілька респондентів, відповідаючи на питання про реакцію на камінг-аут, зазначили, що після відкриття власної гомосексуальної орієнтації, коло їхніх друзів зменшилось. Микола Будерацький прокоментував цю ситуацію наступним чином:

«Той, хто мені насправді другом не був, відвернулись від мене, а ті, хто були мені друзями, залишилися зі мною».

Вагомою особливістю, яку вдалось з'ясувати в ході дослідження, стало те, що відмежування та уникнення поширюються не лише на ЛГБТ+-військових, але й на їхніх близьких чи рідних. Зокрема, двоє респондентів, а також трансгендерна військова Вікторія Дідух, зазначили про те, що *«ставлення до батьків у селі змінилось, їх почали уникати, деякі взагалі перестали вітатись, шепчуться позаочі»* (Респондент 8). З одного боку, на думку опитаних, соціальне відмежування не має надто негативного ефекту і не є критичним проявом гомофобії. З іншого ж боку, перебування у закритих

військових частинах та проживання в невеликих населених пунктах, за словами ЛГБТ+-військових, загострюють сприйняття даного явища:

«Я часто відчував, що на мене дивляться якось не так, а порівнюючи з попередніми роками, то деякі взагалі ніби почали мене уникати. Звичайно, дисципліна в армії є жорсткою, все, що треба робити, продовжували робити в підрозділі. Слава богу, ніхто нікуди не переводився через мене (сміється)»

Респондент 10.

Серед виявлених проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових найпоширенішим, за словами респондентів, є саме **жарти та глузування**. Сексистський гумор ґрунтується на гендерних стереотипах та необізнаності, зокрема транслює уявлення про невідповідність гендерним репрезентаціям, про що зазначили кілька ЛГБТ+-військових. Детальніше, геям часто траплялось чути в свій бік глузування щодо їх *«жіночої манєрності»* (Респондент 2), натякали на те, що вони мали б користуватись косметикою, тощо. Інший напрям жартів стосувався саме гомосексуальних контактів, а також апеляція до голубого кольору, який в традиційних суспільствах асоціюється з геями. Часто жарти супроводжуються й образливими словами, про які йтиметься нижче. Щодо глузувань в сторону військових-лесбійок, то за словами респонденток, вони були більше саркастичними, ніж образливими. До прикладу, одна з респонденток зазначила, що військовий, який їй симпатизував, після того, як дізнався про гомосексуальну орієнтацію жінки, принагідно жартував, мовляв, *«подумай, якого чоловіка ти втратила»* (Респондентка 9).

Результати даної роботи відрізняються від висновків розглянутого в підрозділі 1.3 американського дослідження щодо поширеності сексуальних травм та дискримінації сексуальної орієнтації серед ЛГБТ+-військовослужбов_ців/_иць. У той час як у ході американського дослідження було виявлено однакові прояви гомофобії як щодо чоловіків, так і щодо жінок, на думку опитаних ЛГБТ+-військових, суспільство толерує жіночі одностатеві сексуальні відносини більше, ніж чоловічі. Це підтверджують і самі військовослужбовиці ЗСУ, які вважають, що стикались з гомофобією набагато

рідше і в «легших» проявах, аніж чоловіки-військові. Окрім того, у деяких людей виникає зацікавлення лесбійським сексуальним життям. Схожий висновок був отриманий у результаті інтерв'ю з іншим респондентом, який зазначив, що стикався з розпитуваннями щодо особливостей статевого життя з чоловіками. Сприйняття жартів, які стосуються гомосексуальної орієнтації, є неоднозначним серед опитаних ЛГБТ+-військових. В більшості, респондент_/_к_и ігнорують глузування та жарти, деякі вступають у словесну суперечку. Неочікуваним результатом дослідження стало те, що двоє респондентів вважають схожі жарти «добрими» і вони навіть подобаються їм:

«До мене хлопці з Чернівців, з села, ставилися нормально, але любили прикалуватись. Задавали питання сексуального характеру і сміялися. Але мені це навіть подобається. Мене ніхто ніколи не бив з них, і не уцімляв»

Респондент 2;

«Бути лесбійкою набагато легше, ніж бути геєм. Не знаю, чому, але так воно і працює насправді. Я тобі скажу навіть більше, деякі коли дізнаються про те, що я лесбійка, з таким зацікавленням розпитують...»

Респондентка 9;

«Якось ми сиділи з хлопцями в кафешиці і тут один з хлопців звернув увагу, що дивани були голубого кольору. Давай сміятись, типу знали, за який диван мене садити»

Респондент 5.

Використання образливих слів, мова агресії та погрози було виділено як ще одну групу зовнішніх проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових в ЗСУ та цивільному житті. Опитані зазначили, що часто чують у свій бік терміни «гомик», «педераст», «лесбуха», «голубий», «содомісти» тощо. Окрім того, респондент_/_к_и стикались з неодноразовими погрозами, як словесними, так і через соціальні мережі, телефонні розмови чи смс-повідомлення. Наприклад, один гей-військовий зазначив, що коли чутки про його гомосексуальну орієнтацію дійшли до людини з право-радикальними поглядами, він почав отримувати від неї смс-повідомлення з образливими словами, погрозами про побиття, тощо. За словами респонденток-військовослужбовиць, вони особисто ніколи не стикались з погрозами:

«...це [погрози] що завгодно: знайти мене, відбити мене... ще щось... стандартні, поширені речі»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей;

«Потім почав отримувати від нього смс-погрози, такий бред, і про те, що я «педераст галімей», що я не мужик, як мене взагалі в армію взяли і т. д. Якось казав, що знайде при нагоді моє начальство і мене звідти зразу попруть...»

Респондент 5.

Інші військовослужбовці та військовослужбовиці розповідали про те, що зустрічають від людей поради щодо того, як «подолати гомосексуальність». Зазвичай гомосексуальність чи трансгендерність пояснювалась цими людьми, в тому числі й самими батьками, відсутністю в ЛГБТ+-військових достойних партнерів чи партнерок в гетеросексуальних стосунках. Відповідно, запропоновані ними способи «вирішення проблеми гомосексуальності» були наступними:

«Тобі потрібно зайнятись хорошим сексом і напиться, тоді все пройде»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військовослужбовиця;

«Коли я сказав батькам про те, що я гей, спершу вони не повірили. Тато до мене потім підійшов, коли я був сам в кімнаті і почав здалека заходити, що, мол, так і так, ти не поспішай з висновками, краще спочатку пошукай нормальну дівчину, бо не знаю, може в тебе з попередньою щось тай не склалось... в цьому плані і ти собі вже рішив, що ти гей... Раніше на такі теми ми ніколи не говорили»

Респондент 7.

Один з респондентів повідомив про доволі гомофобний інцидент, який трапився під час проходження медичного огляду перед військовою службою. Після того, як чоловік обмовився про свою гомосексуальність, його одразу ж направили на обстеження в психіатричну лікарню. Майбутньому військовому проводили дослідження мозку, а також інші психіатричні обстеження, під час яких наголошували на тому, наскільки «приємно» бути гетеросексуалом, вникаючи в інтимні подробиці. Цікавим є те, що сам респондент попри

неприємні відчуття під час цього інциденту, не трактує його як прояв гомофобії щодо себе.

«Я лежав один день. Це був жах. Вони робили МРТ мозку. Ставили датчики на голову, задавали питання, і по цьому хотіли щось зрозуміти. Просили уявити себе з дівчиною і внушали наскільки це добре. Питали, чому я гей. Ну це ж всерівно, що я запитаю когось «чому ти натурал»

Респондент 2.

Випадки дискримінації та утисків у різних сферах також траплялись ЛГБТ+-військовим. Мова йшла про обмеження керівництвом кар'єрного росту у межах ЗСУ. Попри те, що відкрито керівництво не пояснювало неможливість кар'єрного зростання саме сексуальною орієнтацією, на думку одного з респондентів, латентно так воно і було. Про схожу ситуацію повідомив і Віктор Пилипенко, який хоч сам безпосередньо не стикався з таким інцидентом, все ж чув про нього від своїх знайомих. У цивільному житті ЛГБТ+-військовим дискримінація траплялась при прийомі на роботу. На думку респондента 5, *«роботодавець з двох чоловіків завжди вибере не гея, якщо знає, що інший точно гей»*.

«Не знаю, як до командира взагалі дійшла інформація про те, що я гей, але я точно поняв, що він про це знає... якось косо почав дивитись на мене. А потім, коли мені нарешті засвітило підвищення, далі діло так і не пішло. Думаю, це не просто так. Хтось, видно, доніс якісь плітки»

Респондент 8.

Крайнім проявом гомофобії щодо ЛГБТ+-військових, який було виявлено в результаті дослідження, є **акти фізичного насильства**. Лише один з респондентів зазначив про напад через сексуальну орієнтацію саме у військовому середовищі:

«...спочатку в нас зав'язався спор.. ну, що це нормально.. ну а він мені почав доказував, що це не ок, от. Слово за словом, а людина ще й під градусом, нема про що і з ким говорити взагалі, я так йому і сказав, розвернувся і вже хотів йти геть, коли той пообзивав мене виродком голубим і підером і налетів на мене ззаді. Добре, що хлопці нас розтягли...»

Респондент 8.

Загалом, більшість ЛГБТ+-військових особисто не стикались з фізичним насильством на основі своєї сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності. Попри це, ними було згадано випадки нападів на активістів та активісток ЛГБТ+-спільноти. Фізичне насильство як один з проявів зовнішньої гомофобії більш характерний для цивільного життя, особливо у випадках активізму. Військовослужбовиця-бісексуалка висунула припущення про те, що гомофоби свідомо «*полюють на активістів*». Ймовірно, цим і пояснюється те, що саме під час Маршів Рівності ЛГБТ+-люди найчастіше і стикаються з актами фізичного насильства. Віктор Пилипенко у розмові згадав й про напад на одного з учасників об'єднання «ЛГБТ+-військових та союзників», Василя Давиденка, що викликало осуд у соціальних мережах.

Загалом, названі ЛГБТ+-військовими ЗСУ зовнішні прояви гомофобії слід розглядати в наступних категоріях:

Табл. 2.2

Зовнішні прояви гомофобії щодо ЛГБТ+-військових ЗСУ

Зовнішні прояви гомофобії				
<i>Відмежування, уникнення</i>	<i>Жарти, глузування</i>	<i>Образи, мова агресії, погрози</i>	<i>Дискримінація на різних рівнях</i>	<i>Акти фізичного насильства</i>

Окрім зовнішніх проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових, у результаті дослідження було виявлено і внутрішні прояви цього явища. Серед усіх опитаних представників та представниць ЛГБТ+-військових, більшість пригадувала, що до того, як усвідомити та прийняти свою сексуальну орієнтацію, вони відчували **внутрішню гомофобію**. Дане явище було проаналізоване і з експертної точки зору. Експертки-психологині стверджують, що внутрішня гомофобія виникає з зовнішньої гомофобії. Майже всі опитані ЛГБТ+-військові пригадуючи період самоусвідомлення своєї сексуальної

орієнтації та/чи гендерної ідентичності, наголошували на думках про реакцію оточення. Внутрішня гомофобія варіюється від **несприйняття себе, відрази, ненависті по відношенню до самих себе і до здійснення дій, які потенційно можуть нашкодити власному життю та здоров'ю**. Експертки-психологині висловили припущення про те, що саме внутрішня гомофобія може мотивувати військових вступати до ЗСУ чи брати участь в бойових діях. При цьому, Марина Діденко пояснює це бажанням нашкодити собі, в той час як Ольга Семенова аргументує вступ до військових структур прагненням придушити внутрішнє відчуття гомосексуальності. Крайній прояв внутрішньої гомофобії - **депресивні стани та суїцидальні нахили**. Трансгендерна військовослужбовиця Вікторія Дідух зазначила, що на фоні відмови від прийняття своєї гендерної ідентичності, вона декілька разів намагалась закінчити життя самогубством:

«На службі я ковтала багато пігулок, доза перевищувала норму в 4 рази. Саме через несприйняття себе. Вночі, на чергуванні зі зброєю, мені приходили думки пустити декілька куль в голову»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військовослужбовиця;

«Якщо людина є представником, представницею спільноти і вона має упереджене, дуже погане ставлення до себе, навіть до відрази, несприйняття, ненависті до самих себе через те що, ну ти маєш таку ідентичність чи орієнтацією, то це називається внутрішня гомофобія. Це по-суті є запозиченим проявом зовнішньої гомофобії, панівних проявів культури. Тому це дуже розповсюджене явище, дуже»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня;

«Якщо мене не приймає світ, то і я не приймаю себе, моє життя нічого не варте і я підсвідомо хочу здійснювати дії, які мені можуть нашкодити, наприклад, вживати наркотичні чи алкогольні речовини, незахищений секс, можливо, навіть, тому і беруть участь у бойових діях, але це скоріше припущення»

Марина Діденко, психологиня-консультантка, тренерка;

«Деякі, можливо ви чули, йдуть в армію, щоб позбутися цього, стати більш правильними, дехто думає, що армія виб'є (сміється) чи вилікує їх чи їхню сексуальну орієнтацію, але це знову ж таки питання сприйняття себе і того, що треба вчитись ставитись до себе м'якше»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Зважаючи на виділені прояви гомофобії, експертки-психологині також пояснили вплив гомофобії на ЛГБТ+-військових (див. табл. 2.3).

Табл. 2.3

Вплив проявів явища гомофобії на ЛГБТ+-військових ЗСУ

Вплив гомофобії на ЛГБТ+-військових	
<i>негативний</i>	<i>позитивний</i>
постійний страх викриття	сприяє самоусвідомленню, кристалізація самоідентичності
відстороненість, іншування	
відчуття сорому за себе та близьких	
пригнічення та апатія	мотивує до відстоювання прав ЛГБТ+ через активізм чи просвітницьку діяльність
депресивні стани, суїцидальні нахили	

З однієї сторони, прояви гомофобії, як зовнішньої, так і внутрішньої, становлять **негативний вплив** на індивіда. Внутрішня гомофобія супроводжується страхом викриття. Зовнішня викликає відчуття відстороненості і неприйняття, іншування, пригнічення, апатії, а також сорому за себе та близьких. Ця інформація співвідноситься і з досвідом самих ЛГБТ+-військових. Наприклад, Вікторія Дідух зазначила, що попри бажання повернутись і жити з батьками, вона не може повернутись до рідного села, адже розуміє, що прояви упередженого ставлення ще більше проявлятимуться до її батьків, аніж раніше. Окрім цього, внаслідок гомофобії перед людиною постає «питання до себе: чому так відбувається, можливо я не такий, чи не така» (Марина Діденко). Випадки крайнього насильства можуть викликати депресивні та суїцидальні стани. Схожі відчуття, знову ж таки, ускладнюють перебування в закритому колективі, як стверджує інша експертка, Людмила Новіцька. У сукупності, гомофобія впливає на всі сфери життя людини, зазначають експертки, стає перешкодою для її самореалізації, особистого життя тощо:

«Постійний страх, що тебе викриють, страх за власне життя, сексуальне збудження, еротизація в екстремальних умовах, неможливість реалізувати душевні потреби в дружніх умовах ускладнюють перебування в тісному колективі»

Людмила Новіцька, тренерка-інструкторка з психологічного виживання
в екстремальних умовах;

«Звичайно, що при цьому можна відчувати тривогу, сором, страх розкриття, да.. або що в обличчі помітять якусь незвичну, можливо, реакцію...»

«Важливо розуміти, що психологічні проблеми цих людей пов'язані не з тим, що вони ЛГБТ, а з відношенням соціуму до них. Через те, що соціум мене не приймає, близькі мене не приймають, друзі мене не приймають, в мене може бути депресія, тривога, страх, дуже сильно цей процес супроводжується відчуттям сорому на різних етапах за різних людей: за себе, батьків, друзів. Все це заважає повноцінно реалізуватись, жити відкрито, побудувати стосунки. Це впливає на абсолютно всі сфери, які є в людському житті».

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

В той же час, прояви гомофобії мають і певний **позитивний вплив** на ЛГБТ+-військових. Зокрема, сприяють кращому самоусвідомленню, кристалізації власної ідентичності та поглядів. На основі власного досвіду роботи з ЛГБТ+-військовими, експертки вважають, що саме прояви гомофобії мотивують деяких ЛГБТ+ людей, у тому числі й військових, відстоювати власні права через просвітницьку чи активістську діяльність. Деякі респонденти даного дослідження і справді почали займатись висвітленням проблематики ЛГБТ+ саме після зустрічі з проявами гомофобії:

«Коли був КиївПрайд 2015 році на Оболонській набережній хлопців і дівчат добряче відгамселили і основною тезою було «ви б краще йшли країну захищати, а не ходити тут з прапорами і содомією своєю. І з цього я зробив такий досить сильний медійний камінгаут, сказавши, що, друзі, я ЛГБТ-людина, яка має відношення до армії, до війська і, вибачте, нас там теж немало, і ми не гірші за інших. І з цього моменту, фактично, почалось моє медійне життя»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей;

«Маю певний досвід роботи з клієнтами, що для когось це є таким поштовхом для кращого самоусвідомлення, такої кристалізації у своїй ідентичності і своїх поглядів. Деяким людям це додає сил та енергії для їх відстоювання, на те, щоб проводити просвітницьку роботу серед свого оточення, що є нормою, а що ні... Дуже рада знати приклади, коли це не ламає людину, а надає їй таких сил боротись проти цього»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

2.4 Шляхи мінімізації явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових

«...коли я їздив туди на війну, я не веселковою стрічкою показував, хто я є, я своїми справами показував це»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик,
відкритий гей.

На основі виділених респондент_а/_ка_ми причин виникнення гомофобії, вдалось виокремити низку шляхів мінімізації цього явища. У результаті проведених інтерв'ю з'ясувалось, що на думку всіх респондентів, механізми мінімізації гомофобії щодо ЛГБТ+-військових повинні стосуватись не лише військового середовища, але й українського суспільства в цілому. Тому, умовно названі шляхи подолання та мінімізації гомофобії можна поділити на загальні та ті, які стосуються саме Збройних Сил України. Експертки переконані, що ефективними всі механізми подолання будуть лише в тому випадку, якщо діятимуть комплексно. Деякі з виокремлених респондент_/_к_ами способів мінімізації гомофобії у військових структурах корелюють з тими, які було виявлено у результаті дослідження «Сексуальна орієнтація та політика військового персоналу США: варіанти та оцінка» («Sexual Orientation and U.S. Military Personnel Policy: Options and Assessment»).

До шляхів мінімізації явища гомофобії на загальному рівні відноситься **просвітницька робота**. В ході інтерв'ю з'ясувалось, що просвітницька робота повинна стосуватись двох напрямів. Першочергово, це **злам наявних суспільних стереотипів щодо традиційних гендерних ролей та моделей сексуальної поведінки**. На думку ЛГБТ+-військових, просвітницька діяльність

потрібна, зокрема, й в закладах освіти. Ще з раннього віку діти повинні розуміти, що існують альтернативні види сім'ї чи шлюбу, бути проінформовані про питання гендерної тематики. До того ж, гомосексуальність, на думку респондентів/ок, в українському суспільстві досі помилково вважається психічним захворюванням. Розвінчання наявних стереотипів слід здійснювати через інформаційну кампанію: організація релевантних тренінгів, лекцій, тощо. Просвітницька робота сприятиме формуванню толерантного суспільства до ЛГБТ+-людей, в тому числі і військових:

«Мій шлях, який доводить і моя робота, і моя цінність – це просвіта. Так, як я сказала, що люди бояться того, чого вони не знають, потрібно поширювати адекватну інформацію про гендерну та сексуальну ідентичність, розвінчання міфів та стереотипів, упереджень щодо ЛГБТ людей, що знизить прояви гомофобії»

Марина Діденко, психологиня-консультантка, тренерка.

Інший напрям просвітницької роботи зазначений психологинею Ольгою Семеновою – **формування позитивного іміджу військових**. На думку експертки, гомофобія щодо ЛГБТ+-військових часто пов'язана з тим, що люди «не розділяють соціальні ролі» і замість того, щоб розглядати військових першочергово як професіоналів військової сфери, звертають увагу саме на сексуальну орієнтацію. Саме тому просвітницька діяльність повинна формувати позитивний імідж військових, при якому військові оцінюються саме за свою професійну діяльність та воєнні заслуги, а сексуальна орієнтація перестає бути причиною їх знецінення:

«Я думаю, що питання шанування і реалізації військової служби, воно є дуже важливим, і це про психічний, особливий статус людей, які ведуть службу, захищають нашу батьківщину. Якщо працювати коректно в цьому напрямі, то людей будуть шанувати за їх роботу, а не за якісь їхні глибоко особисті справи. Тому, щоб зменшити прояви гомофобії, нам треба працювати не лиш над просвітою щодо того, яка система орієнтації і ідентичність є нормальною, але і над, в цілому, ставленням до військових з більшою такою повагою і розумінням їх роботи».

«...наприклад в штатах, коли люди зустрічають військових ... кажуть: «Thank you for your service». Безвідносно того, що ти можеш при цьому йти на прайді або публічно демонструвати свою належність до спільноти. Найголовніше, власне, це соціальна роль того захисту, яку людина на себе бере»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня;

«...коли я їздив туди на війну, я не веселковою стрічкою показував, хто я є, я своїми справами показував це. На той момент я виробляв обладнання, яке дозволяло хлопцям ефективно працювати і не нариватися на кулю. Моє обладнання працювало дистанційно, дозволяючи сховатись від прямих попадань куль»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей.

Іншим вагомим кроком до мінімізації явища гомофобії, на думку експертів, є **висвітлення даної проблеми** через різні канали, починаючи від ЗМІ, телебачення і закінчуючи соціальними мережами, написанням експертних статей та проведенням досліджень. Висвітлення проявів гомофобії сприятиме приверненню уваги до проблематики ЛГБТ+. Важливим є і публічне висвітлення випадків гомофобії тими ЛГБТ+, які безпосередньо з нею стикнулись, – вважає один з респондентів. В свою чергу це допоможе створити безпечний клімат, що стимулюватиме тих, хто зіштовхнувся з проблемою, не замовчувати її. До публічних виступів важливо залучати лідерів думок чи експертів/ок, які завдяки своєму авторитету в суспільстві чи погляду з професійної точки зору сприятимуть ефективнішому розвінчанню наявних стереотипів та вирішенню проблеми:

«Видимість проблеми – це перший крок до її вирішення»

Людмила Новіцька, тренерка-інструкторка з психологічного виживання в екстремальних умовах;

«Про це треба говорити, і то якомога більше. Особливо, коли ти з цим стикаєшся. Пам'ятаєш, був десь недавно пост цієї жінки про те, як її хотіли згвалтувати в поїзді? Тоді про це всі говорили, здається, що навіть по новинах показували. Одним словом, це привернуло увагу до проблеми, люди задумались. Так само з гомофобією, можливо, якби ми розповідали про все те, з чим ми стикаємось лише через те, що любимо чоловіків, люди б по-іншому подивились на ситуацію»

Респондент 7.

Респонденти, які є учасниками спільноти «ЛГБТ+-військові та їх союзники» вбачають можливість мінімізувати явище гомофобії саме через **об'єднання в спільноти та активізм**. Схожої думки дотримуються і експертки, які вважають, що об'єднання має важливе психологічне значення для мінімізації внутрішньої гомофобії та сприйняття випадків гомофобії, зокрема. Відчуття групової ідентичності, підтримки, можливості одержати допомогу, обмін досвідом та інші речі, які можна отримати перебуваючи в межах соціальної групи, має абсолютно позитивне значення для індивіда. Говорячи про ЛГБТ+-військових, варто зазначити, що перебування в спільноті інших ЛГБТ+-людей сприяє кращому прийняттю та усвідомленню себе, що зменшує прояви внутрішньої гомофобії. У цьому контексті немало важливою є й підтримка близькими людьми. Частина опитаних згадували про те, що саме близькі люди (в більшості друзі, рідше батьки), допомагали їм прийняти свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність:

«Я зателефонувала подрузі, розповіла їй все, і сказала що нам потрібно поговорити. Тоді я почула слова підтримки і це все пройшло»

Вікторія Дідух, відкрита трансгендерна військовослужбовиця;

«Якщо є підтримка, прийняття себе проходить швидше, а по-друге, це сприяє зменшенню ризиків виникнення різних психічних станів».

«Ми, люди – соціальні істоти, нам потрібна своя зграя... Яка нас розуміє, яка переживає певні емоції, з якою ми можемо бути відкритими і поділитися своїм досвідом. Тому різні ком'юніті ... важливі, бо людям потрібна підтримка. Це позитивно впливає, допомагає прийняти себе, зрозуміти, що з тобою відбувається...»

Марина Діденко, психологиня-консультантка, тренерка.

Активізм як один з шляхів подолання гомофобії щодо ЛГБТ+-військових стосується як про відстоювання прав ЛГБТ+-людей у військовому середовищі, так і в інших сферах життя українського суспільства. Яскравий приклад спільноти, яка займається відстоюванням своїх прав – «ЛГБТ+-військові та їх союзники». Її учасники, деякі з яких брали участь в даному дослідженні, а також експерти переконані: активістська діяльність є важливим

рушієм подолання стереотипів щодо ЛГБТ+ людей. Це спосіб привернути увагу суспільства та держави до проблем ЛГБТ+, в тому числі й гомофобії. Окрім інформації, отриманої в ході кабінетного дослідження, вдалось з'ясувати, що учасники та учасниці об'єднання планують зареєструвати його як громадську організацію і вже робили перші кроки для реалізації цього задуму:

«Завжди треба з чогось починати.. з якоїсь групи..., яка буде задавати тон про те, що вона захищає свої інтереси...більшість змін у світі дійсно стались через групи ЛГБТ+, які були найбільш активними, незважаючи на те, що були дискриміновані та стигматизовані»

Олександр Заруцький, адвокат в справі про напад на Віктора

Пилипенка.

Збільшення кількості відкритих ЛГБТ+-військових - ще один спосіб мінімізувати гомофобію, на думку експерток та самих ЛГБТ+-військових. Останні переконані, що часто кількість ЛГБТ+-людей у ЗСУ недооцінюється. Видима кількість ЛГБТ+-військових постає лише як маленька частинка, що відхиляється від більшості, тому мало хто зважає на дотримання прав тих, які становлять таку мізерну частину в армії. Збільшення кількості відкритих ЛГБТ+-людей у ЗСУ сприяло б усвідомленню масштабів проблеми проявів гомофобії та необхідності її подолання:

«Таких багато. В нас є секретна група, в якій зараз більше, ніж 80 хлопців... ні, вже 90. І це ще не все, в мене у лічці ще є 30 людей, які приховують, які не хочуть додаватися в групу... Слухайте, ну ми таким чином можемо до 200 дістатись. І це перелік тільки з хлопців, а в нас же є перелік і дівчат і транс-особи. Тобто, намалювати таку ніфігову цифру вийде досить просто»

Микола Будерацький, волонтер-парамедик, відкритий гей.

Експертки вважають, що надзвичайно важливим способом мінімізації явища гомофобії, не лише у військових структурах, але й загалом є **законодавче регулювання**. На законодавчому рівні слід **чітко окреслити дотримання прав та свобод для людей різних статей та сексуальних орієнтацій**. Більше того, дотримання цих прав повинне існувати не лише де

юре, але й де факто. Тобто, закон повинен передбачати чітке покарання за всі прояви гомофобії, починаючи від жартів і закінчуючи випадками фізичного насильства. На думку експерток, на сьогоднішній день наше законодавство лише поверхнево зачіпає проблематику упередженого ставлення щодо ЛГБТ+ людей:

«Дивіться, в нас на рівні законодавства, по факту, на сьогоднішній день дуже мало фактичних антидискримінаційних ініціатив і позначень. Тобто наразі це стосується лише працевлаштування, прийняття на роботу, де ми не можемо використовувати будь-яку ознаку, наприклад за гендером»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Думка експерта в сфері юриспруденції, Олександра Заруцького, стосовно потреби введення окремої кримінальної відповідальності саме за прояви гомофобії трохи відрізняється. Олександр переконаний, що це питання варто розглядати ширше. Наводячи аналогію з рухом Мартіна Лютера Кінга задля відстоювання прав темношкірих, юрист стверджує, що ввести окрему кримінальну відповідальність за прояви гомофобії значить загалом нівелювати дискримінацію за будь-якою іншою ознакою. Потреба однозначно існує у чіткому окресленні ознаки сексуальної орієнтації та гендеру у відповідних статтях. Це сприятиме кращому розумінню того, що злочин скоєний саме на ґрунті несприйняття, ненависті чи нетерпимості через сексуальну орієнтацію. Водночас, ця реформа допомогла б визначити, у рамках якої статті слід розглядати конкретний випадок гомофобії. Потреба в цьому ілюструється на прикладі справи про напад на Віктора Пилипенка, розглянутої в попередніх підрозділах:

«Я не роблю акцент на тому, що потрібно досягти окремої якоїсь особливої кримінальної відповідальності за злочини на ґрунті гомофобії... Важливим є те, що просто існує мотив для несприйняття іншої людини на ґрунті ставлення щодо того що вочевидь від людини не залежить або на підставі яких не можна людей вирізняти.Моє бажання - щоб законодавчо воно безумовно включило і ознаки гендера, і сексуальної орієнтації, і стану здоров'я, і все що завгодно»

Олександр Заруцький, адвокат в справі про напад на Віктора
Пилипенка.

Респондент_а/_ка_ми було виділено кілька шляхів подолання гомофобії щодо ЛГБТ+-військових, які стосуються саме змін в Збройних силах України. По-перше, це **створення ефективного механізму регулювання проявів гомофобії у внутрішніх статутах ЗСУ**. Варто зауважити, що даний механізм не повинен обмежуватись окресленням відповідних норм та правил поведінки у регуляторних документах ЗСУ. Окрім цього, на практиці слід забезпечити **дотримання відповідальності за порушення зазначених норм**. При цьому, відповідальність за прояви гомофобії має фіксуватись не лише у випадку крайньої її форми, тобто агресії чи фізичного насильства, але й на побутовому рівні, включно з мовою агресії, жартами, упередженим ставленням тощо.

Вагому роль, на думку експерток та деяких ЛГБТ+-військових, тут відіграє **керівництво**, а саме командир чи командирка підрозділу. В обов'язки керівництва має входити забезпечення толерантного клімату у військовій частині, тобто, по-перше, контроль за дотриманням військових статутів, а по-друге, чітке фіксування випадків гомофобії та передача до відповідних органів для подальшого розгляду.

Респондентки вважають, що впровадження антидискримінаційних політик повинно супроводжуватись **інформаційною кампанією**, в тому числі повинна відбуватись і **психоедукація військових**. Опитані психологині зазначають, що вплив гомофобії на людину може загострюватись в контексті перебування на військовій службі чи участю в бойових діях. Психоедукація повинна мати на меті пояснити військовим можливі наслідки гомофобії для індивіда, враховуючи негативні психологічні наслідки, в тому числі депресивні стани та бажання закінчити життя самогубством, про які йшлося вище:

«... військова сфера має внутрішньорегуляторні акти і закони, які не є публічними. І от на рівні цих регуляторних механізмів, мають бути антидискримінаційні політики, окремі політики, створені і впроваджені, тобто це мають бути не просто написані документи, це має бути

механізм, окремий механізм з веденням цього, а це означає, що має бути інформаційна супровідна кампанія, має бути психоедукація людей щодо цього, і тоді це буде мати сенс. Тобто це така довга комплексна робота, яка, я сподіваюсь, буде далі проводитись»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Інший спосіб зменшити прояви гомофобії щодо ЛГБТ+-військових – **налагодити роботу психологів у військових структурах**. Опитані експертки зазначили, що на даний момент психологічне забезпечення ЗСУ потребує значних змін. Необхідність реформування психологічного забезпечення ЗСУ підтверджується і самими ЛГБТ+-військовими, Віктором Пилипенком, зокрема. Військовий висловив припущення про те, що капеланів у ЗСУ є більше, ніж психологів. Окрім того, військові психологи не завжди мають уявлення про те, як правильно працювати з ЛГБТ+-військовими, особливо в моменти усвідомлення своєї сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також у випадках переживання упередженого ставлення. По-друге, існує необхідність впровадження більш сучасних методик роботи з військовими. Не мала вагомою в цьому контексті є діяльність громадських організацій, які на волонтерських засадах надають необхідні психологічні консультації. На основі власного позитивного досвіду опитані ЛГБТ+-військові також акцентують увагу на важливості психологічного забезпечення. Частина з них працювали з психологами як на етапі самоусвідомлення своєї сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, так і в подальшому:

«Я знаю, який є в нас стан з психологами в підрозділах. Це, на жаль, вимагає більшої уваги, тому варто військовим звертатись по-можливості до якихось зовнішніх психологів, до груп підтримки, громадських організацій і так далі»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Мінімізації явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових сприятиме і **запровадження міжнародних практик боротьби з гомофобією у воєнних структурах**. В деяких арміях інших країн прояви гомофобії та трансфобії майже усунені, вважають експертки. Тому міжнародні практики боротьби з цим явищем варто дослідити і інтерпретувати до українського контексту.

Окрім того, важливим є підтримання комунікації з арміями розвинутих країн світу. Адже в цих арміях ЛГБТ+-військові позиціонують себе більш відкрито, тому комунікація з ними, на думку експертки Ольги Семенової, змінюватиме загальне сприйняття ЛГБТ+ у ЗСУ та сприятиме покращенню іміджу військових:

«... військові з інших країн, вони вже є представниками цих спільнот, і мало хто це приховує. Це вже змінює ставлення, коли наші посадовці, військовослужбовці бачать, що можна бути відкритою людиною і бути при цьому класним професіоналом, хорошим військовим, це змінює сприйняття. Якщо буде ставати більше відкритих ЛГБТ+ військових, це теж буде покращувати ситуацію. Тому це сприятиме створенню кращому образу та іміджу військових»

Ольга Семенова, радниця з гендерних питань, психологиня.

Отже, гомофобія щодо ЛГБТ+-військових пояснюється з культурного та психодинамічного підходів, які є взаємопов'язаними. ЛГБТ+-військові під час служби та у цивільному житті стикались з різними проявами гомофобії, починаючи від уникнення, жартів, глузувань та закінчуючи мовою агресії, дискримінацією, погрозами та актами фізичного насильства. З одного боку, прояви гомофобії у військових структурах загострюються через те, що це важкодоступний закритий інститут, в якому побутують гегемонно маскулінні цінності і легітимизована агресія. Попри це, висновки даної роботи показують, що у військових структурах ЗСУ, порівняно з цивільним життям, гомофобія зустрічається значно рідше. Дані результати співпадають з розглянутим дослідженням поширеності сексуальних травм та дискримінації сексуальної орієнтації серед ЛГБТ+-військовослужбовців/_иць. Ймовірними причинами є, по-перше, присутність відчуття зовнішньої загрози, що сприяє згуртуванню військових, переосмисленню їхніх цінностей та кращому самоусвідомленню. По-друге, жорстка дисципліна у військових структурах сприяє зменшенню випадків актів фізичного насильства та інших крайніх форм гомофобії. По-третє, схожі результати можуть пояснюватись і замовчування власної гомосексуальної орієнтації у військовому середовищі. На думку ЛГБТ+-військових, українське суспільство толерує жіночі одностатеві сексуальні

відносини більше, ніж чоловічі. Окрім того, гомосексуальні практики викликають зацікавлення у гетеросексуальних людей. Вплив гомофобії є неоднозначним: з одного боку, вона загострює відчуття іншування, сорому за себе та близьких, викликає пригнічення, депресивні та навіть суїцидальні стани. З іншого боку, зіткнення з гомофобією стимулює ЛГБТ+-військових до кращого самоусвідомлення та може стати поштовхом до відстоювання власних прав. Шляхи мінімізації явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових повинні запроваджуватись комплексно як у Збройних сил України так і в українському суспільстві загалом.

ВИСНОВКИ

Гомофобія – це форма упередження щодо геїв, лесбійок, бі-, трансгендерних осіб та тих, які відхиляються від гендерних стереотипів у спосіб, що передбачає одностатеву сексуальну орієнтацію. Це явище пов'язане з гендерно-рольовими стереотипами та нормами сексуальної поведінки. Сексуальна орієнтація окреслюється через успішну реалізацію гендерної ідентичності. Відповідно, гомофобія зумовлена гендерними стереотипами і водночас підсилює їх, стигматизуючи тих, хто відхиляється від традиційних моделей маскулінності чи фемінності. З точки зору психоаналізу, гомофобія засвідчує невпевненість у власній сексуальній орієнтації, а також страх бути сприйнятим як особа, що не відповідає гендерно-рольовим очікуванням.

Військове середовище – закритий інститут, соціальні відносини в якому ґрунтуються на уявленні про гендерні ролі. Центральною у військових структурах є концепція гегемонної маскулінності, а закритість та важкодоступність цього інституту сприяють її підсиленню. Під час проходження військової служби виховується так званий «культ мужності», який легітимізує насильство та агресію. Відповідно до концепції гегемонної маскулінності, дотримання чіткого розмежування між гетеросексуальністю та гомосексуальністю є надважливою у військовому середовищі.

Аналіз релевантних досліджень засвідчує більшу поширеність проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових за межами військових структур. Окрім того, внаслідок запровадження практик подолання гомофобії у військових структурах гомофобні настрої не зникають, однак їх прояви стають помірними. Згідно з результатами вітчизняного дослідження, ЛГБТ+-військові ЗСУ відчують значну «атмосферу несприйняття інакшості». Попри те, що крайні прояви гомофобії не демонструються, все ж гетеросексуальні військові ЗСУ заперечують необхідність камінг-ауту у військовому середовищі.

У результаті аналізу становища ЛБТ+-військових ЗСУ вдалось з'ясувати, що на даний момент в українському законодавстві існує низка обмежень щодо

ЛГБТ+-пар. У внутрішніх статутах ЗСУ жодних обмежень за ознакою сексуальної орієнтації при вступі у військові структури немає. Попри це, внутрішньорегуляторні документи ЗСУ не враховують ЛГБТ+-специфіку. Закон України, в тому числі й статuti ЗСУ, піддають санкціям дискримінацію за різними ознаками, однак, чітко окреслені обмеження щодо проявів гомофобії в них все ж відсутні. Випадків дискримінації стосовно ЛГБТ+-військових ЗСУ на основі гомосексуальності зі сторони керівництва станом на 2016 рік офіційно не було зафіксовано. За останні роки українські ЗМІ часто висвітлюють випадки фізичного насильства, гомофобних висловів, в тому числі і від посадовців та інші прояви гомофобії щодо ЛГБТ+-військових ЗСУ. Російські ЗМІ спекулюють на темі ЛГБТ+-військових ЗСУ з метою формування негативного іміджу української армії та ЛГБТ+-спільноти, зокрема. Сьогодні, заручившись підтримкою громадських та інших партнерських міжнародних організацій, українські ЛГБТ+-військові об'єдналися і ведуть активістську діяльність з метою здобуття рівноправ'я.

У результаті емпіричної частини роботи було виявлено, що причини явища гомофобії існують в межах культурного та психодинамічного виміру. З культурної перспективи, гомофобія пояснюється традиційними сімейними цінностями, гендерно-рольовими та сексуальними моделями поведінки, які домінують в українському соціумі. Відтак, релігійність була визначена респондент_а/_ка_ми як ще одна причина явища гомофобії. Інший чинник даного явища – це стереотипи, які стосуються традиційних гендерно-рольових репрезентацій, сприйняття гомосексуальності як психічної паталогії, а ВІЛ та СНІД як «хвороб геїв». Варто зазначити, що стереотипність значно підсилюється неосвіченістю. З психодинамічної перспективи саме страх невідомого, а також реакції соціуму на нетрадиційні форми сексуальної поведінки спричиняє гомофобію. Латентна гомосексуальність була визначена експертками як ще одна ймовірна причина виникнення гомофобії. Окрім того, у Збройних силах України явище гомофобії підсилюється низкою інших факторів. Першочергово, важкодоступністю та закритістю військових інститутів. По-друге, в українській

армії, як і в будь-якій іншій побутують гегемонно маскулінні цінності. По-третє, значна частина ЗСУ складається з радикалів та націоналістів, а також людей, які сповідують християнство. Відсутність регулювання випадків гомофобії на практиці також сприяє проявам даного явища щодо ЛГБТ+-військових.

В ході дослідження прояви гомофобії, з якими стикались ЛГБТ+-військові у цивільному та військовому середовищі, було типізовано на зовнішні та внутрішні. Серед зовнішніх було виділено відмежування та уникнення, яке спостерігається через обмеження чи припинення соціальних контактів. Жарти та глузування як один з проявів гомофобії траплялись військовослужбовцям з гомосексуальною орієнтацією найчастіше. Використання образливих слів, мова агресії та погрози також було виділено як ще одну групу зовнішніх проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових. Опитані зазначили, що часто стикались з неодноразовими погрозами, як словесними, так і через соціальні мережі, телефонні розмови чи смс-повідомлення. Випадки дискримінації та утисків у різних сферах також траплялись ЛГБТ+-військовим, першочергово через обмеження кар'єрного росту та упередження при прийнятті на роботу. З крайнім зовнішніми проявами гомофобії, а саме актами фізичного насильства, більшість ЛГБТ+-військових безпосередньо не стикались. Внутрішні прояви гомофобії взаємопов'язані зі зовнішніми і варіюють від несприйняття себе, відрази, ненависті по відношенню до самих себе і до здійснення дій, які потенційно можуть нашкодити життю та здоров'ю людини. Крайній прояв внутрішньої гомофобії – депресивні стани та суїцидальні нахили.

Виходячи з виявлених причин та проявів гомофобії, а також її особливостей в ЗСУ, було виокремлено низку шляхів мінімізації даного явища. Способи подолання гомофобії повинні бути направлені як на український соціум в цілому, так і безпосередньо на запровадження змін в ЗСУ. Першочергово, мінімізації явища гомофобії на загальному рівні сприятиме просвітницька діяльність, направлена на злам наявних суспільних стереотипів щодо традиційних гендерних ролей та моделей сексуальної. Окрім того, просвітницька діяльність повинна спрямовуватись на формування позитивного іміджу

військових, що сприятиме розгляду ЛГБТ+-військових першочергово як професіоналів чи професіоналок військової справи. Висвітлення проявів гомофобії та питань ЛГБТ+ через різні канали стимулюватиме не замовчувати дану проблему. Об'єднання в спільноти та активізм було виділено як окремі шляхи мінімізації явища гомофобії. Відчуття підтримки та групової ідентичності потенційно зменшить прояви внутрішньої гомофобії, а відстоювання власних прав через активізм приверне увагу суспільства та держави до потреб ЛГБТ+-спільноти та військових, зокрема. Усвідомлення масштабів проблеми проявів гомофобії та необхідності її подолання стане можливим завдяки збільшенню кількості відкритих ЛГБТ+-військових. Окрім того, в Законі України має чітко окреслюватись дотримання прав та свобод для людей різних гендерних ідентичностей та сексуальних орієнтацій. При цьому, важливо, щоб настання відповідальності за прояви гомофобії реалізовувалось на практиці. Необхідним є і створення ефективного механізму регулювання проявів гомофобії у внутрішніх статутах ЗСУ. В обов'язки керівництва повинне входити забезпечення толерантного клімату у військовій частині. Окрім того, існує необхідність в супровідній інформаційній кампанії, в тому числі психоедукації військових. Важливим аспектом у мінімізації явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових є налагодження роботи психологів підрозділу. Врешті-решт, слід запровадити у ЗСУ міжнародні практики боротьби з гомофобією, пристосувавши їх до українського контексту. Мінімізація явища гомофобії щодо ЛГБТ+-військових буде ефективною лише у випадку комплексного застосування зазначених рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Безп'ятчук, Ж. (2018, серпень). Геї в армії: вони захищали країну, яка їх не приймає. *BBC News Україна*. Режим доступу <https://www.bbc.com/ukrainian/media-45360243>
- Богдан, О. В. (2015). Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених, 125-131, 231-237. Режим доступу http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7700/Bogdan_SocResearch.pdf
- Будовський, Є. Г. (2020, вересень 21). Законодавчо припинити гомофобію у Збройних силах України №22/105792-еп. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. Режим доступу <https://petition.president.gov.ua/petition/105792>
- «В Україні жорстоко побили ветерана АТО...». (2019, вересень). *Апостроф*. Режим доступу <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2019-09-30/v-ukraine-zhestoko-izbili-veterana-ato-posle-kamingauta-set-v-gneve/175995>
- Конституція України. (1996). Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*.
- Левчук, Т. (2021, травень). Історія ЛГБТ-руху в Україні. Національний ЛГБТ-портал України. Режим доступу https://www.lgbt.org.ua/materials/show_4230/#
- Матюхіна, Н. (2014). Україна гомофобська: міф чи дійсність? *BBC news Україна*. Режим доступу https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/entertainment/2012/08/120824_ukraine_homophobia_it
- Офіційний веб-сайт військових ЛГБТ. (2020). Режим доступу <https://lgbtmilitary.org.ua/>
- Офіційна сторінка в соціальній мережі Facebook «ЛГБТ військові та наші союзники». Режим доступу <https://www.facebook.com/LGBTmilitary/>

- Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. (1999). Закон України від 4 червня 1999 року № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
- Проскурняков, С. (2019, серпень). У Києві побили відкритого гея-ветерана бойових дій на Донбасі. *Громадське*. Режим доступу <https://hromadske.ua/posts/u-kiyevi-skoyili-napad-na-vidkritogo-geya-veterana-ato>
- Сімейний кодекс України. (2002). Закон України від 10 січня 2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
- Сурепін, С. (2018, червень). Чи можуть геї бути патріотами? Відповідає мер Івано-Франківська. *Заборона*. Режим доступу <https://zaborona.com/gay-is-not-patriot/>
- Точка опори ЮА, InMind. (2019). ЛГБТ+ військові та ветерани: видимість і сприйняття військовим побратимством: аналітичний звіт. Режим доступу https://drive.google.com/file/d/1AhlGAtbZ5TyFRL0T8NA8Sc_ecZBr30jy/view
- Шовкун, І. (2020, червень). Корчинський в прямому ефірі хлюпнув водою в ветерана АТО: відео. *Апостроф*. Режим доступу <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2020-06-23/korchinskij-v-pryamom-efire-plesnul-vodoj-v-veterana-ato-video/201233>
- Бем, С. (2004). Сексуальная инверсия. Гомосексуальность. В *Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему* (С. 123-149). М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН)
- Киммел, М. (2008). Маскулинность как гомофобия: страх, стыд и молчание в конструировании гендерной идентичности. *Наслаждение быть мужчиной: западные теории маскулинности и постсоветские практики/под ред. Ш. Берд и С. Жеребкина*. СПб.: Алетейя, 38-57.

- Arkin, W., & Dobrofsky, L. R. (1978). Military socialization and masculinity. *Journal of Social issues*, 34(1), 151-168.
- Churchill, W. (1967). *Homosexual behavior among males: A cross-cultural and cross species investigation*. New York: Hawthorn Books.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Drescher, J. (2015). *An Interview with George Weinberg, PhD*. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health*, 20(1), 87–93. doi:10.1080/19359705.2015.1082417
- Enloe, C. (1993). *The morning after: Sexual politics at the end of the Cold War*. Univ of California Press.
- Gurung, S., Ventuneac, A., Rendina, H. J., Savarese, E., Grov, C., & Parsons, J. T. (2017). *Prevalence of Military Sexual Trauma and Sexual Orientation Discrimination Among Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Military Personnel: a Descriptive Study*. *Sexuality Research and Social Policy*, 15(1), 74–82. doi:10.1007/s13178-017-0311-z
- Herek, G. M., & McLemore, K. A. (2013). *Sexual Prejudice*. *Annual Review of Psychology*, 64(1), 309–333. doi:10.1146/annurev-psych-113011-143826
- Hooper, C. (1999). Masculinities, IR and the 'gender variable': A cost-benefit analysis for (sympathetic) gender sceptics. *Review of International Studies*, 475-491.
- Kimmel, D. C. (2004). *Homophobia*. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 209–214. doi:10.1016/b0-12-657410-3/00138-0
- Lego, S. (1978). *Society and the Healthy Homosexual*. *Perspectives in Psychiatric Care*, 16(2), 80–82. doi:10.1111/j.1744-6163.1978.tb00922.x
- Moskos, C., Miller, L., & National Defense Research Institute. (1993). 1992 sociological survey of the Army. *RAND, Sexual Orientation and US military personnel policy options and assessments*, 457-462.
- Morin, S. F., & Garfinkle, E. M. (1978). *Male Homophobia*. *Journal of Social Issues*, 34(1), 29–47. doi:10.1111/j.1540-4560.1978.tb02539.x

- O'Brien, J. (2001). *Heterosexism and Homophobia*. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 6672–6676. doi:10.1016/b0-08-043076-7/03963-2
- Poushter, J., & Kent, N. (2020). The global divide on homosexuality persists. *Pew Research Center* [25/05/2020]. Disponível em: Acesso em, 3(07).

ДОДАТОК А

Таблиці респондентів та респонденток

Таблиця А. 1. Таблиця експерт_ів/_ок

Ім'я експерт_а/_ки	Експертна сфера	Належність до ГО чи інших організацій
Людмила Новіцька	<i>психологиня-консультантка, тренерка-інструкторка з психологічного виживання в екстремальних умовах</i>	ГО Ліга офіцерів
Марина Діденко	<i>психологиня-консультантка, тренерка</i>	ГО Точка опори
Ольга Семенова	<i>радниця з організаційного розвитку та гендерних питань, психологиня, тренерка</i>	ГО Центр зайнятості Вільних людей, Міжнародний благодійний фонд «Повернись живим», ГО Інсайт
Олександр Заруцький	<i>адвокат в справі про напад на Віктора Пилипенка</i>	Українська Гельсінська пілка з прав людини

Таблиця А. 2. Таблиця респондент_ів/_ок ЛГБТ+-військових

Респондент_т/_ка	Гендер	Сексуальна орієнтація	В ЗСУ (посада/звання)
Віктор Пилипенко	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	рядовий, стрілець-санітар, гранатометник, доброволець батальйону «Донбас»
Респондент 2	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	рядовий, військовослужбовець за контрактом
Вікторія Дідух	трансгендерна жінка	<i>асексуальна</i>	старший солдат, військовослужбовець за контрактом, брала участь в боях за Авдіївку
Микола Будерацький	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	волонтер-парамедик

Респондент 5	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	рядовий, помічник гранатометника
Респондентка 6	жінка	<i>бісексуальна</i>	рядова, військовослужбовиця за контрактом
Респондент 7	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	рядовий, стрілець-радист
Респондент 8	чоловік	<i>гомосексуальна</i>	рядовий, військовослужбовець за контрактом
Респондентка 9	жінка	<i>гомосексуальна</i>	рядова, військовослужбовиця за контрактом
Респондент 10	чоловік	<i>бісексуальна</i>	старший солдат, стрілець

ДОДАТОК Б

Гайд проведення інтерв'ю з ЛГБТ+-військовими

Вступ

Привіт, мене звати Марта, і я проводжу це глибинне інтерв'ю для моєї дипломної роботи. Дякую, що погодились на розмову. Мені цікаво дізнатись про Ваш суб'єктивний досвід як ЛГБТ+-військовослужбов_ця/_иці. Дуже прошу Вас відповідати щиро і правдиво, в цій розмові не існує правильних чи неправильних відповідей, мені важливо почути саме Вашу думку. Отримана інформація є повністю конфіденційною. Як би Ви хотіли, щоб я зверталась до Вас в ході цієї розмови: можу називати Ваше справжнє ім'я, чи позивний, псевдонім? *(Якщо ні, пообіцяти дотримання анонімності)*. Крім того, для максимального збереження інформації, мені потрібно буде використовувати диктофонний запис, якщо Ви не проти. Доступ до цього запису залишиться лише в мене. Можливо є якісь питання? Тоді можемо переходити безпосередньо до розмови.

Блок 1. Гендерно-сексуальна ідентичність

військовослужбов_ців/_иць

- Розкажіть трохи про себе, будь ласка. Де працюєте? Чим займаєтесь у вільний час? Як Ви потрапили до ЗСУ?
- Як Ви себе ідентифікуєте? Розкажіть, будь ласка, як саме Ви прийшли до усвідомлення себе як ЛГБТ+? Це було до, після, чи під час Вашої військової служби?
- Чи відкрито Ви позиціонуєте себе як представни_ка/_цю ЛГБТ+? Що підштовхнуло/стримує? *Якщо відповідь ствердна, розпитати детальніше про камінг-аут.*
- Як відреагували Ваші близькі люди: батьки, друзі?

Блок 2. Прояви гомофобії в ЗСУ

- Чи відчували Ви, що в ЗСУ Вас сприймають Вас упереджено через Вашу сексуальну орієнтацію?/Чи стикались Ви з проявами гомофобії під час Вашої військової служби?

→ як саме це проявлялось? (*фізичні дії, насмішки, уникання контактів, мова ворожнечі тощо*)

→ за яких обставин?

→ хто проявляв вороже ставлення? (*керівництво, інші колеги/колежанки*)

- Що Ви відчували у той момент?
- Як Ви реагували на такі ситуації? Чи звертались Ви за допомогою?
- Чи траплялось Вам спостерігати чи чути про упереджене ставлення до інших ЛГБТ+ людей у ЗСУ?

● Чи знайомі Ви з документами, які б регулювали прояви гомофобії в ЗСУ?

● ЛГБТ+-військові у вересні 2020 року створили електронну петицію, в якій зазначають, що їх «позбавляють бойових нагород, звань та навіть статусу УБД, виключають із ветеранських організацій», аргументуючи це їх сексуальною орієнтацією. Чи траплялись схожі ситуації з Вами?

Блок 3. Гомофобія в цивільному житті

● Відомі випадки, коли на ЛГБТ+-військових нападали під час їхнього цивільного життя. Чи спостерігали Ви схожі ситуації негативного ставлення до Вас через сексуальну орієнтацію в цивільному житті?

→ як саме це проявлялось?

→ за яких обставин?

→ хто саме проявляв вороже ставлення?

- Що Ви відчували у той момент?
- Як Ви реагували на такі ситуації? Як діяли?
- Деякі українські політики схильні до гомофобної риторики. Наприклад, у 2016 році Руслан Марцінків, мер м. Івано-Франківська, на віче під час «Маршу за життя та сімейні цінності», сказав, що *«гей не може бути патріотом»*. Чи траплялось Вам чути схожі висловлювання? Як Ви на них реагуєте?

Блок 4. Причини та регулювання

- Наскільки актуальною Ви вважаєте проблему негативного ставлення і упереджень до ЛГБТ+ в ЗСУ?
- Як Ви вважаєте, що спонукає людей проявляти гомофобію щодо ЛГБТ+-військових?
- Як, на Вашу думку, можна зменшити прояви гомофобії в ЗСУ?
- Чи потребує дана проблема законодавчого регулювання? Якщо так, то на якому рівні? (МінОборони чи загального законодавчого регулювання)

ДОДАТОК В

Гайд для проведення експертних інтерв'ю з психологинями, які мали досвід роботи з ЛГБТ+-військовими

Вступ

Добрий день! Мене звати Марта і в рамках своєї бакалаврської роботи я досліджую питання проявів гомофобії щодо ЛГБТ+-військових. Дякую, що погодились на проходження експертного інтерв'ю і розповісте про своє бачення ситуації щодо психологічних особливостей проявів гомофобії щодо військовослужбовців. Результати інтерв'ю можуть бути анонімними і використовуватись без згадування Вашого імені, або з вказанням Вашого імені, або експертної сфери за Вашим бажанням. Який варіант є для Вас більш прийнятним? Крім того, для максимального збереження інформації, я б хотіла використовувати диктофонний запис, якщо Ви не проти. Доступ до цього запису залишиться лише в мене. Можливо є якісь питання? Тоді можемо переходити безпосередньо до розмови.

Блок 1. Особистий досвід

- Розкажіть, будь ласка, як саме Ви почали працювати з військовими? Як потрапили в цю сферу?
- До якої організації/служби належите? Чим вона займається?
- Розкажіть, будь ласка, про Ваш досвід роботи з ЛГБТ+-військовими. Як саме Ви працюєте з ними?

Далі я хотіла б поставити кілька питань про ЛГБТ+ в цілому, а потім вже перейти до ЛГБТ+ в ЗСУ.

Блок 2. Самоусвідомлення як ЛГБТ+

- Що переживають ЛГБТ+-люди при усвідомленні своєї сексуальної орієнтації?
- Як на цей процес впливає сприйняття оточення (близькими людьми, суспільством)?
- Чи ускладнюється усвідомлення себе як ЛГБТ+ під час проходження військової служби чи бойових дій? Чому?

Блок 3. Вплив гомофобії на ЛГБТ+-військових

→ Що ЛГБТ+-військові переживають в моменти, коли стикаються з проявами гомофобії:

- а) під час військової служби (від керівництва, побратимів чи посестер)
- б) в цивільному житті?

→ Як саме впливають випадки упередженого ставлення, можливо, навіть насильства на основі сексуальної орієнтації на ЛГБТ+-військових?

Блок 4. Причини гомофобії та регулювання

→ Яка Ваша думка про актуальність проблеми проявів гомофобії та її масштаби у військовій сфері?

→ З психологічної точки зору, як пояснюється гомофобія?

→ Якої, на Вашу думку, допомоги потребують військові, які стикаються з упередженим ставленням, насильством на основі своєї сексуальної орієнтації?

- Яку роль тут відіграють психологи?
- Спільноти ЛГБТ+-військових?/ Комунікація з іншими ЛГБТ+-військослужбовцями?

→ Як, на Вашу думку, можна зменшити прояви гомофобії щодо ЛГБТ+ військових (у ЗСУ та в цивільному житті)?

→ Чи потребує дана проблема законодавчого регулювання? Якщо так, то на якому рівні? (МінОборони чи загального законодавчого регулювання)

→ На Вашу думку, що може зробити саме громадянське суспільство для вирішення цих проблем, проблем такої тематики?

→ Чи є щось, про що я Вас не запитала з теми прояви гомофобії до ЛГБТ+ в ЗСУ, але це важливо, на Вашу думку, проговорити?

ДОДАТОК Г

Транскрипт експертного інтерв'ю з психологинею Ольгою Семеновою

Дата: 18.04.2021 р.

Тривалість інтерв'ю: 32 хвилини

І: *Я б хотіла дізнатися як саме ви почали працювати з військовими, і як взагалі потрапили в цю сферу?*

Ольга: Ну дивіться, з військовими я почала працювати, як мабуть багато хто із моїх колег. Ще з часів як розпочалась війна, розпочалось АТО. В моїй ситуації це був рік, мабуть, 2015-й, коли я зрозуміла, що маю таку високу потребу долучитись до того, що відбувається в країні, на той момент вже була перша хвиля демобілізації, і я як психолог, допомагала консультувати людей з реінтеграції, власне, після повернення зі служби або після перерви в їх службі. Я допомагала їм зі працевлаштуванням, а консультації індивідуальні та допомога із сім'ями розпочалася вже з 2016-го року. Ну тобто якщо ти приходиш в сферу неприбуткових організацій, де якійсь послуги надають, то далі вже ти повністю підключаєшся і працюєш з військовими і їх оточенням. Ну так воно і відбулось.

І: *Зрозуміло, ви кажете, що належали до якоїсь організації, так? А що це за організація? Можна детальніше?*

Ольга: На той момент була організація із назвою «ЦВЛ» центр зайнятості вільних людей, після цього я пішла, де зараз і працюю, з Фондом «Повернись живим».

І: *І яка діяльність тієї організації, де ви зараз? На що направлена робота?*

Ольга: Військова допомога фронту, але є один напрям, це робота з ветеранами, тобто ми працюємо з діючими військовими і з колишніми військовими.

І: *А тепер я би хотіла запитати стосовно ЛГБТ+ військових, про ваш досвід роботи з ними, як саме ви працюєте з цими людьми? Можливо є якісь особливості?*

Ольга: Думаю, важливим моментом, який варто додати, це те, що я є зовнішнім консультантом, і працюю з кількома організаціями одночасно, і

відповідно також я співпрацюю з організацією Інсайт, яка взагалі займається правами ЛГБТ+ спільноти, і маю сказати, що ці аудиторії,.. вони дуже сильно пересікаються, тобто я як психотерапевтка, консультую військових ветеранів, і звісно, що серед них є представники усіх цих ключових груп. Тобто це лише питання відкритості і ступеню довіри між нами клієнтами щоб зрозуміти, що людина, яка приходить, наприклад, на консультацію або в якийсь проект до нас, вона не просто є військовим чи ветераном, вона також належить до групи ЛГБТ.

І: Я вас зрозуміла. Але от так як у вас був досвід роботи з цими людьми, ви, мабуть, знаєте про цей процес, коли ці люди починають усвідомлювати свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність, і як взагалі вони переживають цей момент усвідомлення? Чи є для них це легко?

Ольга: Ну дивіться, маю зазначити, що якщо ми говоримо в розрізі про вибірку саме ЛГБТ-військових, то з мого досвіду люди усвідомлювали свою ідентичність та орієнтацію ще до війни. Питання лиш у тому, як вони до неї ставилися і чи робили вони камінаут, чи хотіли вони відкриватися комусь в своєму оточенні під час служби, тому що це впринципі складно, а у військовий час ще більш складніше. А якщо говорити, що саме люди відчуваються у цей момент, в момент усвідомлення, то є декілька теорій з психологічної точки зору, які це пояснюють. Багато хто переживає такий повний цикл і різні стадії прийняття себе. Тобто одна з найбільш відомих моделей це ...(4:43) де є 5 чи 6 стадій прийняття від заперечення, гніву, відторгнення, депресія, прийняття і ідентифікація як фінальна така стадія. Маю сказати, що згідно з досвідом, серед усіх клієнтів чи клієнок приблизно так воно і відбувається. Після стадії можуть бути усвідомлення або необов'язково, тобто іноді людина стрибає між ними по черзі, скочуючись назад, рухаючись вперед. Цей період дуже різний час займає. В когось це займає, там, я не знаю, від кількох, можливо, місяців, а в деяких людей це займає довгі-довгі роки. Звичайно, якщо це перетинається з досить юним віком і початком служби в армії, то цей процес може трохи ускладнитися, бо військове оточення, як ми розуміємо, не дуже сприяє такій відкритості, а є зовнішня напруга, яка ускладнює процес такого публічного розкриття.

І: *Я спілкувалася з іншими психологинями, які теж працювали з ЛГБТ+-військовими, і ви частково, до речі, дали вже відповідь на запитання, інше, яке я хотіла поставити. Чи ускладнюється усвідомлення себе як ЛГБТ+ під час проходження військової служби чи бойових дій, і ви сказали «так, що це ускладнює», але от деякі психологи вважають навпаки, що це відчуття зовнішньої загрози споріднює людей. Тому я хотіла почути Вашу думку чи це так дійсно працює?*

Ольга: Якщо говорити про ускладнення, я б сказала, що усвідомлення себе у своїх цінностях, свого життєвого шляху, воно може загострюватись під час військової служби чи бойових дій, тому що перед людиною постають цінні питання, питання вибору життя чи смерті, питання такого загостреного відчуття часу, сенсу людського життя, цінності стосунків. Тобто війна і військова служба дуже загострює ці питання, вони вдвічі це підсилюють. Тому декому це навпаки допомагає звернути увагу на свій внутрішній стан, на свою цікавість до життя та до свого бачення цього життя, і так, це може частину людей підштовхнути до кращого самоусвідомлення, для того щоб якимось почати звертати увагу на те, як вони хочуть жити, як вони це сприймають, і що готові з цим робити, тобто це такий процес, він одночасно в обидві сторони рухається. З одного боку людина глибше дивиться всередину себе, а з іншого назовні їй виходити буває складніше. Тому усвідомлення себе це такий процес протиріч.

І: *Я зрозуміла, неоднозначний. Я думаю у вас також був досвід спілкування про якийсь прояви гомофобного ставлення до ЛГБТ+, і не тільки ЛГБТ+ військових, а й загалом. І я хотіла запитати у вас, що саме переживають військові ЛГБТ+, коли зустрічаються з такими проявами, і чи відрізняються ці переживання в залежності від того чи це проявляється конкретно під час проходження служби і в цивільному житті?*

Ольга: Дивіться, що переживають... певно, що, великий спектр різних почуттів, в тому числі не дуже приємних, як відчуття такої відстороненості і неприйняття, іншування, можливо, суму, навіть до якихось подавлених і депресивних станів. В цілому, маю зазначити, що ми живемо в суспільстві, в

якому дуже такі,.. досить різкі закріплені рольові моделі і гендерні певні норми. Тому прояви публічної гомофобії і засудження, нетерпимості дуже часто сприймаються як така певна норма і не засуджуються. У нас багато таких гомофобних жартів, зауважень, підколів один одного і так далі. Тому звичайно, що таке гостре сприйняття воно може бути, і це неприємно. Але люди до цього по-трохи звикають, щоб різко, принаймні зовні, не реагувати. Звичайно, що при цьому можна відчувати тривогу, сором, страх розкриття, да.. або що в обличчі помітять якусь незвичну, можливо, реакцію... І в представників ЛГБТ+ спільноти серед військових, я думаю, що є певний внутрішній, скажемо так, настрій, щоб вистояти в цьому і примиритись з цим, тому що інакше неможливо знаходитись всередині колективу. Звичайно, якщо ми говоримо про учасників служби і бойових дій, то дуже важливе відчуття дружнього плеча, того що ти можеш спертися, довіряєш один одному. Це часто питання виживання, принципове таке питання. Звичайно, що моменти неприйняття вони загострюють все, і ускладнюють дуже сильно. Тому під час служби більш гостро сприймаються прояви гомофобії ніж в цивільному житті, тому що в цивільному житті ти можеш, умовно кажучи, встати і вийти, змінити коло спілкування і оточення. А змінити підрозділ, побратимів, посестер, буває дуже складно. Можливо, але вкрай складно, тому що внутрішня культура в армії, вона, на жаль, дуже агресивна впринципі.

І: *Наступне питання, воно частково пересікається з тим що ви сказали, але мені здається все-ж-таки різниця є між тим, що переживають люди, коли стикаються з гомофобією, і тим як це на них впливає. Тобто, моє наступне питання: «Як саме впливають прояви гомофобії різного ступеня? Починаючи від жартів, закінчуючи, можливо, насильством, стосовно саме ЛГБТ+-військових».*

Ольга: Маю певний досвід роботи з клієнтами, що для когось це є таким поштовхом для кращого самоусвідомлення, такої кристалізації у своїй ідентичності і своїх поглядів. Деяким людям це додає сил та енергії для їх відстоювання, на те, щоб проводити просвітницьку роботу серед свого оточення,

що є нормою, а що ні. Для когось, навпаки, це є фактором пригнічення і приведенням до депресивного стану або до суїцидальних проявів, чи то думки чи навіть поведінка. Якщо людина піддається дуже сильному цькуванню, наприклад, або певному насильству. Тобто прояви різного спектру від того, що людина вчиться і може звикнути дуже легко, жартома до цього ставитись, відноситись, до моментів, коли людину це спонукає під час служби, наприклад, ти є правозахисник, ти їздив у відстоюванні прав спільноти і, таке відстоювання того, що ЛГБТ+-військові теж є і вони не гірші інших, і так само як і інші можуть бути військовими професіоналами, до пригнічення і, звичайно що, втрати сенсу життя. Тому випадки дуже по-різному впливають, навіть випадки такого крайнього насильства. Дуже рада знати приклади, коли це не ламає людину, а надає їй таких сил боротись проти цього). На тлі цього, я думаю, що ви навіть читали, є навіть ряд досліджень, які говорять про належність до ЛГБТ+-спільноти, про протидію насиллю в армії, цькуванню і так далі.

І: *Окей, а як стосовно гомофобії загалом, як з психологічної точки зору це пояснюють? Читала багато теорій, і цікава ваша думка, прихильницею якої теорії ви є?*

Ольга: Я вважаю, що гомофобія, на жаль, буде проявлятись надалі і з точки зору психологічної ... взагалі гомофобія не лише психологічне явище, це таке соціально-психологічне явище через таку культуру, яка в нас домінує, і домінує в дуже багатьох країнах, тому поки що ми будемо мати з цим справу, і ще досить довго це явище буде мати місце. З психологічної точки зору, питання нашої внутрішньої культури і розуміння зміни парадигми того, що є нормою, а що ні, що є загрозою для виживання, а що ні. Певна просвіта, яка декілька останніх років почала більш активно просуватись і з'являтись, звичайно, допомагає тому, що гомофобії буде ставати менше, але в будь-якому випадку, більш колонізаторські такі підходи теорії кажуть про те, що гомофобія є частиною природнього явища. Я б сказала, що ми наче трохи відійшли від природи і можемо з цим боротись. Для цього є приклади армії інших розвинутих країн світу. Де таке явище, як гомофобія і трансфобія майже усунені.

Тобто з запитанням внутрішньо групової агресії ми все одно стикаємося і я б сказала, що агресія як форма такої поведінки буде мати своє місце, бо це в нашій природі, але гомофобія як підвид, це таке набувне явище, яке визначене культурою, тому потрохи ми змінюємо своє уявлення і будемо відходити від цього.

З психологічної точки зору, зрозуміло як з цим працювати, на рівні окремої людини, якщо ми говоримо про клієнтів, але це потребує багато часу.

I: *Я спілкувалася з ЛГБТ+-військовим і вони говорили, що самі раніше були гомофобами. Як це працює?*

Ольга: Це внутрішня гомофобія. Якщо людина є представником представницею спільноти і вона має упереджене, дуже погане ставлення до себе, навіть до відрази, неприйняття, ненависті до самих себе через те що, ну ти маєш таку ідентичність чи орієнтацією, то це називається внутрішня гомофобія. Це по суті є запозиченим проявом зовнішньої гомофобії, панівних проявів культури. Тому це дуже розповсюджене явище, дуже. І серед військових особливо, тому що традиційно армія сприймається як культура підкреслено агресивної маскулінності. В якій жодних інших проявів ніби не припускається. І відповідно ти маєш відповідати дуже жорстким, чітким визначеним рамкам, а усі якості, які ніби не вписуються в традиційний образ, вони мають відкидатися, при цьому це стосується навіть жінок, які мають вписуватися в традиційні агресивні мускуліні рамки. Це дуже специфічне викривлене сприйняття, але воно дуже розповсюджене і люди часто себе ненавидять, люди намагаються якось викорінити це в собі. Деякі, можливо ви чули, йдуть в армію, щоб позбутися цього, стати більш правильними, дехто думає, що армія виб'є (*сміється*) чи вилікує їх чи їхню сексуальну орієнтацію, але це знову ж таки питання сприйняття себе і того, що треба вчитись ставитись до себе м'якше. Жодна орієнтація не впливає на те, чи може людина стати професійним військовим.

I: *Зрозуміло. Чи вважаєте ви проблему прояву гомофобії актуальною в ЗСУ загалом?*

Ольга: Звичайно, вона актуальна, вона актуальна була, а зараз більш видимою стає, і я бачу в цьому дуже позитивну тенденцію, що ми почали з нею більш активно боротись, але на жаль маю припустити, що буде актуальною ще досить довго. Мабуть, десятки років, тому що у нас досить така військово-внутрішня культура в Україні і військові осередки, вони є досить такими негнучкими, в плані внутрішніх змін, тому звичайно, що силові підрозділи довго будуть змінювати цю внутрішню культуру, але вселяє оптимізм те, що є приклади інших армій, наприклад армія Ізраїлю, США, Канада, де з гомофобією у відкритому вигляді вже досить давно покінчено, і в них навіть генералами стають трансгендерні люди, або геї. Це класні приклади, надихаючі, які є чудовим контраргументом для гомофобів, які кажуть що отаким не місце в армії. Нічого подібного.

І: *Загалом якої допомоги потребують військові, які стикаються з проявами гомофобії? І яка роль психологів в цьому випадку?*

Ольга: Допомога, я вважаю, має бути комплексною. І, звичайно, дуже важливим є момент доступу до психологічних консультацій. Я знаю, який є в нас стан з психологами в підрозділах. Це, на жаль, вимагає більшої уваги, тому варто військовим звертатись по можливості до якихось зовнішніх психологів, до груп підтримки, громадських організацій і так далі. Це має бути системним вирішенням проблеми. Часто потрібне залучення безпосереднього командира підрозділу, тому що цькування і іншування воно дуже часто по вертикалі є прийнятним і підтримується як такий системний процес. Тому і викорінення його мають бути системним. Також важливим є те, що, думаю, можуть зробити, власне, психологи, і громадськість, це висвітлювати цю проблему, тобто не замовчувати її. Говорити про це в ефірах, писати в статті, писати матеріали, писати в себе в соцмережах. Зупиняти і просити зупиняти публічні такі прояви гомофобії, і невдалих гомофобних жартів. Зупиняти це від колег, пояснюючи чому от саме так жартувати є недоречним, і що справжній якісний гумор (*сміється*) він може бути трохи інакшим. Це все те, що кожен на своєму рівні може зробити. (*відволікається*) Звичайно, що звертатись до профільних

спільнот, тому що ви знаєте є група «ЛГБТ+ військові, ветерани і їх союзники», є навіть така профільна група у Фейсбуці. Тобто шукати допомоги у своїх. Це дійсно підтримує, надає надію, що можна впоратись, що ти не одна, не один з подібною ситуацією. Якось так, якщо коротко.

І: *А от стосовно законодавчого рівня? Наскільки мені відомо, законодавство забороняє, звичайно ж, прояви гомофобії. Але, на мою думку, це не працює на практиці, чи потребує це якогось окремого регулювання?*

Ольга: Дивіться, в нас на рівні законодавства, по факту, на сьогоднішній день дуже мало фактичних антидискримінаційних ініціатив і позначень. Тобто на разі це стосується лише працевлаштування, прийняття на роботу, де ми не можемо використовувати будь яку ознаку, наприклад за гендером. Але знову ж таки зауважимо, що військова сфера має внутрішньо регуляторні акти і закони, які не є публічними. І от на рівні цих регуляторних механізмів, мають бути анти дискримінаційні політики, окремі політики, створені і впроваджені, тобто це мають бути не просто написані документи, це має бути механізм, окремий механізм з веденням цього, а це означає, що має бути інформаційна супровідна компанія, має бути психоедукація людей щодо цього, і тоді це буде мати сенс. Тобто це така довга комплексна робота, яка, я сподіваюсь, буде далі проводитись. Певні ініціативи, я знаю вони вже є, але там окремих правових актів, щоб регулювали цькування, таке ставлення і прояви взагалі психологічного тиску, бо в армії цього завжди значно більше, на жаль, цього немає. І питання до розбудови роботи психологічної служби та напрям загально психологічного забезпечення... це теж потребує реформ і, відповідно, сучасних підходів. Їх можна запозичити та адаптувати до нас.

І: *Зрозуміла. Загалом Ви відповіли на всі питання, які мене цікавили. Але можливо є дещо, про що я раніше не питала, але про це, на вашу думку, важливо знати, чути, і говорити?*

Ольга: Я думаю, що питання вшанування і реалізації військової служби, воно є дуже важливим, і це про психічний, особливий статус людей, які ведуть службу, захищають нашу батьківщину. Якщо працювати коректно в цьому

напрямі, то людей будуть шанувати за їх роботу, а не за якісь їхні глибоко особисті справи. Тому щоб зменшити прояви гомофобії, нам треба працювати не лиш над просвітою щодо того, яка система орієнтації і ідентичність є нормальною, але і над в цілому ставленням до військових з більшою такою повагою і розумінням їх роботи. Тому що, на разі, тут є ще з чим працювати. Недостатньо розуміння тієї справи, яку виконують військові.

М: Дійсно, коли я писала теоретичну частину своєї роботи, то зустрілася з таким випадком, що люди, які займають знакові посади, наприклад мер Івано-Франківська, на віче про захист сімейних цінностей висловився, що «гей не може бути патріотом»). Якщо люди на такому рівні проявляють гомофобію, то дійсно є над чим працювати.

Ольга: Це питання того, що плутається, розділяють, на жаль, соціальні ролі, тому що це різні соціальні ролі, і в родинних стосунках ти як військовослужбовець, наприклад, і як громадянин і патріот своєї країни. Відмежування цього, це такий, я б сказала, психологічний тиск і популізм, який працює через страх, через відокремлення себе, а не через підтримання. Дуже шкода, що такого багато, але, власне, за подібні коментарі має бути певна відповідальність. Це неповага до того, що людина вас захищає, і мені дуже шкода. Наприклад в штатах, коли люди зустрічають військових, то це є таким поважним, якщо ти є військовим, ти з гордістю носиш відзнаки свої, і люди коли тебе зустрічають, кажуть тобі : «Thank for your service». Безвідносно того, що ти можеш при цьому йти на прайді або публічно демонструвати свою належність до спільноти. Найголовніше, власне, це соціальна роль того захисту, яку людина на себе бере.

Ольга: Ми вчимося, і я знаю, що коли наші підрозділи беруть участь в міжнародних навчаннях різного рівня, усі види, роди військ, проходять різного плану міжнародне навчання на території України це навчання проходить і закордон їздили до війни. Стикаються з тим, що військові з інших країн, вони вже є представниками цих спільнот, і мало хто це приховує. Це вже змінює ставлення, коли наші посадовці, військовослужбовці бачать, що можна бути

відкритою людиною і бути при цьому класним професіоналом, хорошим військовим, це змінює сприйняття. Якщо буде ставати більше відкритих ЛГБТ+ військових, це теж буде покращувати ситуацію. Тому ще це сприятиме створенню кращому образу та іміджу військових.

I: В цьому теж є сенс. В мене тоді все. Якщо у вас більше немає доповнень, я вам щиро вдячна. Ви не уявляєте наскільки мені було інформативно з вами поспілкуватись. Дуже корисно для мене і для диплому також. Якщо у мене будуть уточнення, я можу вас потурбувати?

Ольга: Звісно.